

EFOP-5.2.2-17 Transznacionális együttműködések

Kutatási jelentés

Utca, köz: közöd van hozzá Helyi közösségek módszertani támogatása

Készült: 2018

Megrendelő: Katolikus Egyetemisták és Főiskolások Egyesülete

Készítette: Kárpát Műhely Kft.

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Tartalom

Tartalom	1
Bevezető	2
Elméleti közelítés	3
Az alulról építkező társadalom vizsgálata	3
A mikroközösségekre épülő, fejlődő társadalom	5
Szubszidiaritás és civil társadalom	9
Az aktív kisközösségek előnyei a politikai döntéshozó (önkormányzat) számára	9
Helyi közösségek és civil aktivitás Magyarországon	12
A közösségfejlesztés környezete	14
Jogi környezet, állami szervezetek	14
Önkormányzatiság	14
Társasházi lakóközösségek	14
Piaci szereplők	15
Civil szervezetek	16
Tudományos vizsgálatok	18
Kérdésfelvetés	19
Módszertan	22
Alkalmazott módszerek	22
A kutatás operatív lebonyolítása	24
A survey adatfelvétel eredményei	26
Válaszadók demográfiája	26
Többváltozós elemzések	34
Interjú adatfelvétel	44
Mentális térképezés	46
Összefoglalás és további tevékenységek	48

Bevezető

Településfejlesztési projektek során sokszor szembesülünk azzal a problémával, hogy a lakosság aktivitása, szerepvállalása egyre gyengébb. De hasonló a tapasztalat a helyi kezdeményezésekkel is: az ötletelési fázisban tapasztalható lelkesedés hamar csökkenni kezd a megvalósítás során. Nem érdeklik az embereket a helyi ügyek? Passzívvá vált volna a társadalom? Vagy más jelenség húzódik meg a háttérben? A 2007-ben az USA pénzügyi szektorából induló gazdasági válság, amely hamar terjedt át az Európai Unió gazdaságára is, új kihívások elé állította az európai közösséget. A hitelezési válság és a bankok csődhelyzete következtében leállt a hitelezés és így megszakadtak azok a hitelezési láncolatok, amelyekből a vállalkozások beindítását, az innovációt és fejlesztéseket finanszírozni lehetett.

Az új kihívásokra hatékony és célzott megoldást nyújtandó, az Európai Unió a 20. század utolsó harmadában a fejlesztéspolitika innovatív irányvonalát fejlesztette ki, amelyet helyi fejlesztésnek nevezünk. Az irányvonal célja az előre menekülés: a sokszor rugalmatlan, és a problémákra csupán sablon-megoldásokat kínáló, központosított megoldások helyett egy olyan látásmód került előtér-be, amely a problémákat a helyükön kívánja kezelni. Az elmélet szerint az innovációk, egy gazdasági-társadalmi egységet előre vivő megoldások legkönnyebben ott születhetnek meg, ahol az őket kiváltó tényezők maguk megtalálhatók. A szubszidiaritás fogalmához hasonlóan, amely szerint a döntéseket azon a szinten kell meghozni, amely a döntések hatásait megelőkhöz legközelebb áll, a felmerülő problémákat is ott és azoknak kell kezelni, ahol és akik körében azok megtalálhatók.

Az alulról szerveződő utcaközösségek intézménye a demokrácia egyik kulcseleme, az USA-ban és Európa több országában is vannak hagyományai. Az utóbbi évtizedben a Duna Stratégia és a V4-ek területén is megjelentek hasonló közösségek, amelynek kezdeti lépéseit a kötetlen programok, például a szomszédünnepek jelentették. Ezek nyomán erősödtek meg a helyi közösségek, és rész-vételük a különféle döntéshozatali folyamatokban.

A probléma vonatkozásában számos jó kezdeményezés indult Magyarországon is az előző 10-15 évben, amelyeknek csak egy töredéke vonatkozott ugyanakkor a tőkeerős városi közösségekre, hanem jobbra egy másik – egyébként szociális szempontból rendkívül fontos – csoportot, a kistelepüléseken élő nemegyszer halmozottan hátrányos helyzetű közösségeket célozta meg. A gazdaságilag-társadalmilag kedvezőbb helyzetben lévő városi népesség azonban nem kevésbé inaktív, amely egyrészt társadalmi elszigetelődést, az emberi kapcsolatok hiányát, ezen keresztül számos társadalmi problémát, de ugyanakkor a gazdasági szférában is mérhető hátrányokat okoz a magyar társadalom számára. Jelen kutatásunk arra a kérdéskörre vonatkozott: a speciális gazdasági-szociális helyzetben lévő magyar társadalom tőkeerősebb, de szétesőben lévő nagyvárosi mikroközösségei milyen módon aktivizálhatók, milyen módon sikerülhet a közös életükben és környezetük alakításában aktívan részt vevő, területi szinten szerveződő mikroközösségeket hatékonyan létrehozni és fenntartani.

Elméleti közelítés

Az alulról építkező társadalom vizsgálata

A civil társadalom koncepcióját Alexis de Tocqueville 1800-as évek elején született írásától eredezteti a szakirodalom, amelyben főleg az USA északi államaiban tevékenykedve, az amerikai demokrácia működését mutatta be és elemezte. Tocqueville csodálattal tekintett az amerikai társadalomban jelen lévő megszámlálhatatlan, civilekből szerveződő egyesületre, illetve az USA polgárainak szerveződésre és együttműködési fórumok kialakítására való hajlamára, amit a demokrácia alapjaként definiált. Az erős civil társadalom, az érdekképviseleti szervezetek és más egyesületek léte Tocqueville szerint kiküszöbölheti azokat a társadalmi konfliktusokat, amelyek számos Nyugat-európai ipari társadalomban megjelent és egyre súlyosabbá vált.

Európában sem voltak ritkák az ilyen típusú szerveződések, a francia forradalom után megnőtt a számuk azoknak a polgárok és munkások, valamint különböző társadalmi csoportok által alkotott egyesületeknek, amelyek célja ekkor még kifejezetten és szinte kizárólag az szakszervezeti típusú, valamint politikai érdekképviselet volt. Ezek a szervezetek többnyire a társadalomnak csak egy szűk kisebbségéből álló kormányzati erők mellett a gyenge, csoportokra osztható többség érdekeit képviselte a kormányzattal szemben.

Noha a civil szervezetek újkori megszületése tehát az 1800-as évek elejére tehető, ezek csupán érdekképviseleteket jelentettek, aminél az önkéntesség és civil szerveződések jelenkori fogalma sokkal bővebbnek mondható. A mai értelemben vett civil szervezetek sokkal rövidebb múltra tekintenek csak vissza. Megjelenésük a második világháborút követő pár évtizedben kibontakozó tervközpontú központosított nyugati jóléti államok csődje, és az ezekre válaszul az 1970-es, '80-as évekhez köthető piac-központú konzervatív államirányításának (gondoljunk csak Thatcher Angliájára vagy Reagan Amerikájának gazdaságpolitikájára) hasonló kudarcra. Az 1990-es évek elejétől, vagyis alig 20-25 éve született meg egy új irányzat, amelyet gyakran a „harmadik utas megoldásként” vagy „új lokalizmusként” aposztrofáltak, és tartalmát tekintve a politikai, a gazdasági és a polgári-civil szereplők együttműködésének fontosságán alapult. A folyamat kibontakozásában a szocialista, valamint konzervatív-liberális gazdaságpolitikák kudarc mellett nagy szerepet játszott a keleti blokk államainak rendszerváltása, a vasfüggöny lebontása is, amelyből szintén egy új típusú, demokratikus civil részvételi forma iránti igény bontakozott ki.

Az új koncepció rendeltetése szerint képes kijavítani azokat a problémákat, amelyeket a központi politikai kormányzat és a kapitalista gazdaság előállít, de nem tud rájuk megnyugtató és adekvát megoldási lehetőséget kínálni. A civil társadalom így képes lehetett kitölteni azt az űrt, amelyet e rendszerek létrehoztak, és a társadalmi szereplők önkéntességén és együttműködésén alapuló, széles körű tevékenységet folytató civil társadalmat létrehozni.

Az időközben egyre nagyobb szerepre szert tévő, országhatárokon átnyúló gazdasági szereplők és az így egyre globálisabbá váló piac a civil társadalomnak az állam politikai felelősségben és legitimitásban mutatkozó deficitét ellensúlyozó szerepét is aláásta, amennyiben egyre nagyobb számban jöttek létre olyan multinacionális, „globális” szervezetek, amelyek helyi szinten történő ellensúlyozása nem lehetséges. A globális

gazdaság azonban a globálissá és egyre komplexebbé váló munkaerő-piac, a megerősödő országon belüli nemzettudat, valamint a közlekedés, kommunikáció és technológia ugrásszerű változásainak eredményeként a társadalmi tudatosságot is új szintre emelte. Mindezekkel megnyílt a lehetősége annak is, hogy a civil társadalom is globális méreteket ölthessen, e folyamat azonban még gyermekcipőben jár, és eredménye, sőt iránya egyelőre még nem belátható.

Noha a globális gazdaság egységességet is jelent, a globalizáció következményei és eredményei nagyon különbözően csapódnak le a különféle helyi szinteken, így azonosaságról, sőt, az általa generált problémák hasonlóságáról aligha lehet beszélni, vagyis a következmények térben is időben is nagy változatosságot mutatnak. A megjelenő új kihívásokra történő válaszadás így gátját szabja a civil társadalom globalizációjának, amely így helyi szinten fejtheti ki leghatékonyabban tevékenységét, illetve a helyi szintről indulva, a közös többszörösök megtalálása által, alulról szerveződő és egyre nagyobb szintekre lépő formában képzelhető el.

A globalizáció többek szerint nem más jelent, mint modern kori gyarmatosítást, így az erre válaszoló civil társadalmat sokszor anti-globalistának nevezik. A kérdés ennek kapcsán az, hogy a civil társadalom mekkora felelősséget érez a globalizáció különböző jelenségeinek kapcsán. Ha úgy tekintjük, hogy a globalizáció a kereslet, vagyis a fogyasztói oldal felől közelíthető meg, és kereslet nélkül a gazdasági globalizáció életképtelen, sőt értelmezhetetlen, úgy belátható, hogy a civil szereplők, mint fogyasztók, jelentenek katalizáló tényezőt a globális gazdaság kialakulásához. A szakirodalom azonban egyértelműen úgy találja, hogy az egyes személyek a globalizációhoz történő saját hozzájárulásukat attól függetlenül nem érzékelik, hogy egyébként a folyamattal egyetértenek-e vagy sem. A civil társadalom megfelelő, aktív működéséhez ezért, mint arra e példa is rámutat, az állampolgári tudatosság és öntudatra ébredés, vagyis a felelősség felismerése az egyik legalapvetőbb feltétel.

A mikroközösségekre épülő, fejlődő társadalom

A helyi fejlesztés koncepciója széles fogalmat takar, amelyet legkönnyebben úgy lehet megragadni, mint, hogy egy meghatározott földrajzi területen lévő szereplők: személyek vagy intézmények saját erőforrásaikat mobilizálják annak érdekében, hogy a helyben adott erőforrások minél szélesebb skáláját felhasználva különböző tevékenységeket hozzanak létre vagy alkossanak újjá. Azt is mondhatjuk, ez a felfogás egy alulról szerveződő látásmódot jelent, amely során a helyi szereplők a saját életminőségük, munkaerő-piaci helyzetük, bevételeik javítására törekednek olyan szituációban, amelyben mind a politika, mind a piac csődöt mond, és ezzel a helyi szereplők közösségének erősítésével válaszolnak. E szereplők lehetnek közintézmények, például helyi vagy regionális politikai hatóságok, illetve a központi kormányzat illetékes bizottságai; lehetnek társadalmi szereplők, például vállalkozások, civil szervezetek, szakszervezetek, szövetkezetek, fejlesztési ügynökségek vagy egyetemek vagy helyi polgárok.

A helyi fejlesztés elmélete szerint a helyi szereplők a fejlesztésekhez számottevő hozzáadott értéket tudnak biztosítani, és a helyi problémákkal és erőforrásokkal szabadon rendelkezve ki tudják küszöbölni a magasabb szintű döntések olyan hibáit, amelyek abból fakadnak, hogy a döntéseket általános megoldásként, nem hely-specifikus szemléletmóddal, felülről hozták meg. A helyi fejlesztés szemléletmódja szerint ezért szabad kezet kell adni a helyi szereplőknek abban, hogy a fejlesztések katalizátoraként felhasználhassák ezeket az erőforrásokat és saját javukra használják azokat. Mindezekhez az szükséges, hogy a helyi szereplők maguk hozhassanak meg a fejlesztésekkel kapcsolatos fontos döntéseket, vagyis a helyi közösségi döntéshozás nagy szerepet kell, hogy kapjon. A maximális hatékonyság érdekében a probléma-specifikus szemléletre is szükség van, vagyis arra, hogy egy probléma megoldása egyszerre több irányból, több összetevője felől kerüljön megközelítésre, amihez viszont több irányból kell támogatásnak is érkeznie a probléma megoldására.

A városi mikroközösségek aktivizálása kifejezett célja a területi perspektívának: Az Európai Bizottság 19 olyan területet sorol fel, amelyek a leghatékonyabban járulhatnak hozzá ahhoz, hogy egy helyi közösségben minél több új munkahely jöhessen létre és a helyi közösség fejlődni lehessen képes, amelyek erősen köthetők a városi környezethez. E 19 terület: lakhatási fejlesztések, közbiztonság, helyi tömegközlekedés, a közösségi szolgáltatások fejlesztése városi közegben, helyi üzletek, hulladékgazdálkodás, vízgazdálkodás, környezetvédelem, energiagazdálkodás, turizmus, audiovizuális szolgáltatások, kulturális örökségek, helyi kultúra fejlesztése, sport, gyermekvédelem, családsegítés, a fiatal korosztályok támogatása.

Az ilyen szemléletű fejlesztéspolitika az alábbi dimenziók mentén számít hatékony társadalom- és gazdaságfejlesztési módszerek:

- Endogén fejlődés: A helyi fejlesztés koncepciójának megszületése annak a tényezőknek köszönhető, hogy a felülről irányított fejlesztések, különösen a helyi közösségek jólétét és megélhetésére irányuló fejlesztések nem látszottak beváltani azokat a reményeket, amelyeket fűztek e megoldásokhoz. Legyen szó akár nemzetközi vagy állami szinten megalkotott infrastrukturális, például közlekedési beruházásról, amelynek célja adott esetben egy közösség becsator-

názása volt régiójának vérkeringésébe, de akár a kommunikáció vagy más terület fejlesztéséről, ezek megvalósulása után nem jelentettek tartós életminőség-javulást a megcélzott közösségnek. Ennek pedig az az oka, hogy sok esetben a helyi közösség számára nem arra volt szükség, amire a döntéshozók erőforrásokat investáltak. Az endogén fejlődés lényege az, hogy a problémára fókuszálva a helyi közösség belülről, azaz endogén módon tud egyről a kettőre lépni. Az alulról felfelé irányuló szemléletmódnak köszönhetően a kiindulási pont nem a fejlesztés maga, hanem a probléma megoldására való törekvés, vagyis, hogy azon, és csak azon változtassunk, amin változtatni kell. Ehhez pedig számtalan eszköz állhat rendelkezésünkre. Így erőltetett fejlesztés helyett szerves fejlődést kapunk, amely megnyilvánul újonnan létrejött egyéni vagy társas vállalkozásokban, vagyis az erőforrásoknak a korábbiaknál adekvátabb újrászerveződésében, amely munkahelyekkel és szervességéből fakadóan hosszú távon is fenntartható életminőség-javulással jár. Az alulról építkező megközelítésmódnak ugyanakkor nagyon kritikus tényezője a helyi humántőke folyamatos fejlesztése. A helyi közösségnek ugyanis rendelkeznie kell azokkal a képességekkel, tudással és kompetenciákkal, amelyre az innováció létrejöttéhez minden esetben feltétlenül szükség van.

- Globális-lokális kapcsolat: A helyi fejlesztés irodalmának egyik divatos kifejezése a lokális elhelyezése a globális viszonyokban. A „think globally, act locally”, vagyis „gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan” felhívás azért született meg, mert a helyi közösség nem elképzelhető úgy, mint az egyre globálisabbá váló kereskedelemről, információs hálózatokról teljesen leválasztott és elhatárolódott egység, hanem sokkal inkább tekinthetők annak szerves egységként. A helyi fejlesztés így sokkal inkább arról szól, hogy az endogén fejlődés eredményeként megszületett projekteket ebbe a globális kontextusba, értelmezési keretbe helyezze el és csatornázza be a helyi közösség, akár oly módon is, hogy előállított termékeihez globális szinten keres felvevőpiacot, partnereket, támogatókat, legyen szó akár kommunikációról, kultúráról, turizmusról vagy bármilyen mezőgazdasági vagy ipari termékről. Az információ és a tudás átadásának szintén globális tere nyílt, amelyben való részvétel szinte létszükséglet mindenki számára. A helyi közösségek számára mindezek miatt kiemelten szükséges, hogy, bár „helyben cselekednek”, a külső kapcsolataikra is nagy hangsúlyt helyezzenek, folyamatosan figyeljék a külső környezetüket és szoros kommunikációs kapcsolatot alakítsanak ki azzal.
- Fenntartható fejlődés és tartósság: Az 1990-es évek eleje óta divatosnak számító fenntartható fejlődés fogalmában a fenntarthatóság talán fölöslegesnek tűnhet, hiszen a nem fenntartható fejlődés valójában nem fejlődés, hanem annak ellentéte. A hosszú távú tervezés és a tartósság ezért a fejlődés szempontjából alapvető kritérium, aminek garanciája épp az alulról felfelé történő gondolkodás. Amíg ugyanis a felülről meghozott döntések sűrűn változhatnak – adott esetben például kormányváltás esetén vagy egy-egy nagy gazdasági szereplő piacra lépésétől vagy onnan történő kivonulásától – addig a közösségi döntések valamennyi esetben stabilnak számítanak, hiszen a közösség, bár tagjai és összetétele ugyanúgy változhat, mindvégig jelen marad. A közösség döntései

mindezek mellett azért is jelentenek stabilitást, mert a döntések olyanok, amelyben a hosszú vita után minden közösségi szereplő többé-kevésé egyet tudott érteni. Ily módon, e döntések legitimitása igen magas, és ez a hosszú távon történő fennmaradásukat jelenti. A fenntarthatóság ugyanakkor nem csak a döntésekkel kapcsolatos: fontos, hogy az erőforrásaink, amelyek felhasználásával az innovációkat tápláljuk, a jövőben is adottak legyenek, hiszen ellenkező esetben a jövő felélésével tudjuk csak a növekedést garantálni. Az alulról felfelé történő megközelítés arra is lehetőséget ad, hogy e hosszú távon fenntarthatósági kritériumnak megfeleljenek döntéseink, mert a helyi közösségek a rendelkezésükre álló, saját erőforrásokkal a saját érdeküket szem előtt tartva valamennyi esetben megfontoltan gazdálkodnak.

- **Integráció:** A helyi közösség különböző aktorainak, politikai irányvonalaknak és erőforrásoknak integrációja azt jelenti, hogy a helyben jelen lévő valamennyi erőforrást a probléma szempontjából adekvát kombinációban kell alkalmazni. A felülről meghozott döntések sokszor abba a problémába ütköznek, hogy nem képesek kitörni egy megadott szakterület keretei közül és nem tudnak kitörni az alól, hogy egy problémát egyszerre egy irányból kezeljenek. A szereplőknek, a politikának és a gazdaságnak mindig együttműködve kell fellépniük, ami egyszerre segíti elő az innovációt – egysíkú gondolkodásmód mellett az innováció megszületésének esélye nagyon alacsony – és egyszerre szolgáltat problémacentrikus, célzott megoldásokat. Az elmúlt időszakban egyre specializálódottabb szakpolitikai szervezetek születnek, amelyek, bár szakterületük tökéletes szakértői, specializálódottságuk miatt nem képesek egyedül problémák komplex kezelésére. Ezért van szükség arra, hogy e szereplők egymással szoros és aktív kapcsolatot tartsanak fenn és a döntések meghozatala során intenzív együttműködést legyenek képesek megvalósítani. A helyi fejlesztések nagy kérdése, hogy miként lehet a rendelkezésre álló forrásokat több irányból egy meghatározott cél felé irányítani. E források kombinálása során kiemelt figyelmet kell szentelni a helyi közösségeknek, szükség van arra, hogy szabadabb kezet kapjanak a források felhasználása során. Az EU következő hétéves költségvetési ciklusa során e felismerés mentén került újragondolásra a fejlesztéspolitika: a helyi közösségek nagyobb mozgástérrel fognak rendelkezni, hogy a forrásokat olyan célokra tudják fordítani, amelyekre valóban szükség van. Arra a kérdésre pedig, hogy mire van szükség pontosan, a helyi közösség legkülönbözőbb szereplőinek integrált együttműködése során lehetséges választ adni.
- **Partnerség és részvétel:** Az 1990-es években felismerték, hogy a szakpolitikai egyvonalúság helyett olyan politikára van szükség, amely az aktorok közötti partneri viszony kiépítésével, azok döntéshozásban való részvételét ösztönzi. Így kerültek kialakításra országos és regionális, valamint helyi szinteken is olyan együttműködési platformok, amelyek biztosítják egyrészt az adekvát megoldásokat, másrészt pedig a gyorsan változó környezethez történő rugalmas alkalmazkodást, amelyre az egypólusú döntések azért nem képesek, mert a döntési folyamatok, azok végrehajtása és kiépítése hosszú és költséges folyamatot jelent, amely többször éveket is igénybe vesz, ráadásul általános megoldásként nem jelent célzott problémakezelést sem. A helyi partnerségi kapcsolatrendszer kiépítésének alapja a konszenzusépítés színtereként szolgáló fórum felállítása

és ezen belül a stratégiai szemlélet kialakításának ösztönzése. További fontos szempont a gyakorlati koordináció megvalósítása is, annak érdekében, hogy elkerülhetők legyenek az átfedések és a döntések duplikátumai. Ez azt jelenti, hogy a problémák kezelése koncentrált marad és nem válik pazarlóvá, egy problémát csak egyszer kezelnek, valamint, hogy más probléma kezeléséhez nem kell mindent előlről kezdeni. Végül, a partnerség fontos összetevője, hogy a különbözőségekre épít és a különbözőségeket ösztönzi: nem az a fontos, hogy mindenki hasonló módon gondolkodjon és ugyanazon ismeretek birtokában legyen, hanem, hogy saját, egyedülálló perspektívából szemléljék a dolgokat, az egyedi tudások sokaságával pedig a közösség össz-tudása növekedjék, és a speciális vélemények ütköztetéséből több irányból átgondolt, ideális döntések születhessenek.

- Decentralizáció és felelősség: A szubszidiaritás elve azt takarja, hogy a döntéseket olyan szinten kell meghozni, ami – nem földrajzi értelemben véve – a legközelebb áll azokhoz, akikre a döntés vonatkozik. A decentralizáció olyan folyamatként értelmezhető, amelynek során a hatalom megosztásra kerül a különböző szinteken értelmezett közösségek között, de ezek a különböző szintek a közös koordinációnak köszönhetően egységes, szerves rendszerbe állnak össze. A különböző területek közösségei közötti különbségek – az erőforrások minősége és mennyisége helyről helyre változik – igazságtalanságot eredményezhetnek, ám ez csak a struktúra adott horizontális szinten történő szemlélete esetén merül fel. A többszintű struktúra, a területi egységek közötti kooperáció, illetve a vertikális kapcsolatok megmaradása is feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a területi egyenlőtlenségek ne okozzanak elkülönülést. A területi megközelítés ugyanis nem egymástól elszeparálódott közösségek rendszereként fogja fel a társadalmat, épp ellenkezőleg: a közösségek nagyobb közösségekbe strukturálódva, régiókat, államokat és nemzetközi szervezeteket alkotva, szerves egységet alkotnak. Így, egy régió belüli települési egyenlőtlenségek kezelése a régió közösségének szereplői együttműködése által ugyanúgy történik, mint egy községen belül a személyek közötti egyenlőtlenségek kezelése. A felelősség kérdése ott merül fel, hogy a helyi szereplők, a saját életükről szóló döntéseket maguk hozzák meg, és mint döntéshozók, döntéseikért felelősséggel tartoznak, amelynek tudatosítása elsődleges szempont. Tekintve azonban, hogy e döntéshozók pozícióba kerülése önkéntes alapú és nem demokratikus választások eredménye, a területi hierarchia magasabb strukturális szintjein elhelyezkedő szereplők – adott esetben a demokratikusan megválasztott parlament – folyamatos monitorozási tevékenységére is feltétlen szükség van.

Szubszidiaritás és civil társadalom

A civil társadalom az állam, a piac és a család köztes metszetében található, számos típusú szereplőt magában foglaló csoportot takarhat, amely helyről helyre és időről időre változik, így nem lehet egységes jellemzőkkel leírni, és így meghatározása, illetve definiálása is meglehetősen nehéz. Az elmondható azonban, hogy a civil társadalom mindig olyan, értékek és elképzelések mentén felálló társulások vagy szervezetek összességét takarja, amelyek társadalmi erőforrásokat mozgósítanak céljaik elérése érdekében.

Az önkéntességgel a civil szervezetek fogalma épp ezért szoros összefüggésben áll. Az önkéntesség ugyanis anyagi juttatások remélése nélkül végzett, olyan tevékenységet takar, amelyek szintén meghatározott értékek és elképzelések mentén folynak, társadalmi erőforrások mozgósításával. A civil társadalom alapja így az önkéntesség, a két fogalom közötti különbség a megközelítésből fakad: a civil társadalom mindig a közösség felől, az önkéntes munka pedig mindig az egyéni szint felől kerül értelmezésre. Azt is mondhatjuk: az erős civil társadalmat az önkéntesek sokasága alkotja.

A civil szervezetek a civil társadalomnál szűkebb kategóriát jelentenek, ezeket olyan, szűkebb intézményi keretek között működő önkéntesek alkotják, akik egy meghatározott, sokszor összetett és hosszú távon elérhető közös célért végeznek önkéntes munkát és ennek érdekében öltöttek szervezeti kereteket. A non-profit szervezetek a civil társadalom széles és sok esetben központi szeletét alkotják. E szervezeti formák feltételei, hogy magánszektorban létesüljenek, szervezettek legyenek, nyereség nélkül tevékenykedjenek, az elosztáson alapuljon tevékenységük, önkormányzók legyenek és önkéntes munkán alapuljanak.

Az önkéntes munkán alapuló, gyakran civil szervezeti kereteket is öltő civil társadalom elkülöníthető a kormányzati szervezetektől, a vállalatoktól és a piaci szektor tevékenységétől, és ugyanúgy elkülöníthető a rokonsági alapon szerveződő családi viszonytól, illetve ennek értékrendszerétől. A civil társadalom képes személyeket és ebből kiindulva más erőforrásokat mobilizálni és aktivizálni azáltal, hogy olyan társadalmi értékeket és feladatokat jelöl ki és mutat fel, amely mentén az elhivatott önkéntesek a társadalom érdekében, a közjóért munkálkodhatnak. A civil társadalmat szervező elemekké így a családdal ellentétben nem a rokonsági kapcsolat, hanem az ilyen, közjót szem előtt tartó értékek válnak. Ez válik a civil társadalmat a politikai irányítás intézményétől (amelynek szervező eleme a demokráciában a választás és a felelős képviselő, nem pedig az önkéntesség) és a piaci szektortól (amelynek alapja a haszon) megkülönböztető tényezővé is.

[Az aktív kisközösségek előnyei a politikai döntéshozó \(önkormányzat\) számára](#)

Az önkormányzat az a szereplő, amelyik a helyi hatalomgyakorlási folyamatba bevonja a civil szereplőket. Ez természetesen nem jár a legitim hatalmának csökkenésével, ellenkezőleg, mint látni fogjuk, azt még erősíti is. Kétségtelen azonban, hogy a civilek bevonása elsősorban az önkormányzatok számára jár pluszfeladattal és plusz költségekkel. Itt természetesen nem kifejezetten anyagi költségekről kell beszélni, de a hatalomgyakorlás folyamatának egyes elemei az önkormányzati közgyűlésből kerülnek

ki a társadalom teljes nyilvános fóruma elé. Ez az ön-kormányzatok részéről sok esetben lemondásokkal is járhat. Azonban épp az önkormányzat az, amely a legtöbbet tud profitálni is belőle.

- **Minőségi döntések:** A közösségi döntéshozás ösztönzésével, valamint – a közösség által irányított helyi fejlesztés kritériumainak megfelelően – a helyben lakó, tág értelemben vett civilek különböző döntéshozatali folyamatokba történő bevonásával, és e döntési folyamatok teljes nyilvánossá tételével a problémák több oldalról kerülnek megvilágításra, több érdek tud megjelenni, és több szakmai szempont is elhangozhat a viták során. A „több szem többet lát” hatás alapján a megszülető döntések így egyfelől szakmailag is megalapozottabbak lehetnek, másfelől a különböző érdekek megjelenésével mindenki számára sokkal inkább elfogadhatóak lesznek, mint ha azok adott esetben felülről meghozott, egydimenziós látóterű döntések lennének. A CLLD (community-led local development; közösségvezérelt helyi fejlesztés) elveinek megfelelően a problémák megoldására születő döntéseknek multidiszciplináris problémaközpontúsága garantálja azok hatékony megoldását. Ezzel összefüggésben, az igazán jó döntések csak olyanok lehetnek, amelynek meghozatalában a helyi közösség legkülönbözőbb területről érkező és legkülönbözőbb háttérrel rendelkező szereplői is részt vettek, és amelyben ideális esetben valamennyien egyet is értenek.
- **Fenntartható döntések:** Az ilyen típusú döntési mechanizmus természetesen több idő- és energiabefektetést igényel, mint a felülről meghozott döntések általában. Ez azonban nem jelenti, hogy a civilek bevonásával történő közösségi döntéshozás ne volna kifizetődő. A minőségi, a társadalom csoportjai által hozott viták árán meghozott konszenzusos döntések ugyanis hosszú távon sokkal inkább fenntarthatók, mint a felülről meghozott döntések. Amely döntésben egyszer már teljes egyetértés bontakozott ki, ezzel nagy stabilitást is nyer. Az önkormányzat számára az ilyen döntések jelentik a garanciát arra, hogy azok tartós és hosszú távon működő struktúrát eredményeznek.
- **Hatékonyság:** A döntések meghozatala mellett a közösség által elhatározott innováció megvalósítása is hatékonyabban történik. A helyi közösségek célja, hogy azon területeken, ahol a meglévő infrastruktúra nem megfelelő, kiteljesíthessék a szolgáltatások körét. Tevékenységük belső lelkesedésből és elhivatottságból adódik, amely a feladatok lelki-ismeretes és gyors végrehajtását eredményezi. A megvalósítási folyamat során a korábbi döntéshozó az önkéntesek számára szabad kezet ad tevékenységük végzésében, és cserébe a feladatok gyorsabb kivitelezése jelenti az ellenszolgáltatást.
- **Költséghatékonyság:** A helyi lakosságra építő döntéshozási mechanizmus ugyanakkor azt jelenti mind a döntések meghozatala, mind pedig a végrehajtása során, hogy e tevékenységek az önkormányzat részéről minimális pénzbeli befektetéssel járnak. A döntési jogkör biztosításával, a problémák megoldása során a szabadság biztosításával elkötelezett és tevékenységüket lelkiismeretük szerint és lelkiismeretesen végző helyiek olyan tevékenységeket is végeznek, amelyre adott esetben az önkormányzat nem engedhetné meg, hogy pénzt áldozzon.

- **Bizalomnövekedés:** A közösség különböző társadalmi csoportjainak a döntési folyamatokba történő bevonásával a nyilvánosság teljes spektruma betekintést nyerhet a döntéshozatali mechanizmusok összetettségébe és bonyolultságába, megismerheti, mennyi kritériumnak kell érvényesülnie, mennyi véleményre és érdekre kell tekintettel lenni. A helyiek irányítják és ellenőrzik ezeket a mechanizmusokat és folyamatokat, belelátanak abba, milyen döntés miért született. A nyilvánosság bevonása így azt is eredményezi, hogy a közösség a döntéseket nem a fejük fölött, hanem velük együtt, az ő egyetértésükkel hozták meg. Ez a bevont nyilvánosság teljes spektrumában tartósan pozitív irányba tereli az önkormányzat és döntéshozói iránt véleményét, és nő a közösség önkormányzatba és önkormányzati döntéshozóiba fektetett bizalma.
- **Legitimitás-növekedés:** Ez a bizalomnövekedés nem csak a „belelátás”, vagy „beleszólás” eredménye, hanem annak a folyamatnak is, amely során a közösség tagjai intenzív kapcsolatot alakítanak ki egymással és a helyi hatóság tagjaival egyaránt. A közös gondolkodás és közös munka bukkánóival és sikereivel, a bizalomnövekedéssel együtt az önkormányzat legitimitását nagy mértékben növeli. A bevonó jellegű, „jó kormányzás” össztereli a közösséget, és végeredményben együttműködő, a felmerülő konfliktusokat egyre jobban kezelni képes csapatná alakítja azt, amely a megválasztott képviselők és politikai szereplők számára is tartós népszerűség-növekedést jelent.

Helyi közösségek és civil aktivitás Magyarországon

Az elmúlt évek során a helyi közösségekért végzett önkéntes munka Magyarországon is egyre nagyobb tért hódít. A magyar kormány a Nemzeti Önkéntességi Stratégia 2011-2020 programjával párhuzamosan a Központi Statisztikai Hivatal adatfelvételt végzett az önkéntesség helyzetéről, amely adatfelvételre 2011-ben és 2014-ben is sor került. Ez alapján azt mondhatjuk, a magyar 14 éven felüli és 75 év alatti lakosságból már 2014-ben körülbelül minden harmadik személy vett részt valamilyen önkéntes tevékenységben egy év leforgása alatt – ezek természetesen egyszeri, alkalmoszerű elfoglaltságot is jelenthetnek.

Az önkéntesek túlnyomó többsége nem szervezeten keresztül, hanem közvetlenül tevékenykedett (94,1%). Az önkéntes tevékenységet végzők köre Magyarországon a felmérés eredményei alapján minden korcsoportra jellemző, hogy legalább negyedük önkénteskedik, amely arány a középkorú, 40-60 közötti korcsoportok esetén a 40%-ot is megközelíti, a nemi arányok ilyen szempontból kiegyenlítettnek mondhatók. Az is megállapítható, hogy az iskolai végzettség növekedésével egyértelműen növekszik az önkéntes tevékenységek végzésének valószínűsége, legyen szó akár pusztán anyagi vagy természetbeli adományozásról, akár tényleges fizikai segítségről. A nyolc általánost végzettek alig harmada vett részt egy év leforgása alatt legalább egy alkalommal az utóbbi kategóriába tartozó, szűk értelemben vett önkéntes munkában, míg az egyetemest végzettek több, mint fele. Az is megállapítható, hogy a diplomával rendelkezők azok, akik a legnagyobb arányban vesznek részt önkéntes munkában (38,5%). A kutatás témánk szerinti legfontosabb eredménye, hogy a városokban kevesebben végeznek önkéntes munkát, mint kistelepüléseken. A különbség sokkolónak is mondható: a községek népességének 38%-a végzett önkéntes tevékenységet 2014-ben, míg Budapesten ez az arány csupán 25%. A különbséget a KSH sokatmondóan, az alábbiak szerint magyarázza:

A Budapesten élők ugyanakkor jóval az átlag alatt (25,0%) segítettek másokat önkéntes tevékenységükkel. Ennek egyik magyarázó tényezője, hogy a kisebb települések, közösségek szükségletei jobban átláthatók, így az azok kielégítésére irányuló törekvések is mind egyéni, mind pedig szervezeti kezdeményezés keretében könnyebben megvalósíthatók. A nyilvánosság motíváló hatása is az egymást ismerők esetében nagyobb, vagyis a kistelepüléseken élők körében érvényesül a leginkább az ilyen jellegű motiváció. (Központi Statisztikai Hivatal)

Ebből tehát azt a kutatásunk szempontjából releváns következtetést vonhatjuk le, miszerint nagyobb városokban amiatt maradnak el a közösségi együttműködések, mert 1) nem átlátható a közösség mérete (túl nagy), és emellett 2) nincs lehatárolt mikroközösségek (nem ismerik egymást az egymás mellett élők)

További fontos szempont, hogy a tevékenységi körök is másként strukturálódnak nagyvárosban és kisebb településeken. Utóbbi helyen gyakoribb a helyi közösség egésze érdekében végzett munka (pl. faluszépítés), míg városokban az eseti segítségnyújtás meghatározott személyek számára. Összességében a leggyakoribb végzett tevékenységek közé az (idegennek, nem rokonnak) végzett fizetetlen ház körüli

munka, ügyintézés, vásárlás számít. A településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, politikai tevékenységek összességében a végzett tevékenységeknek alig több, mint 1%-át teszik ki, noha számos más kategória mentén (pl. oktatási tevékenység, kulturális tevékenység, rendezvényszervezés) jelenthet a helyi közösségeknek végzett tevékenységeket, azonban az adatok részletessége ennek vizsgálatát nem teszi lehetővé.

Az tanulságokat összegezve megállapíthatjuk, hogy Magyarországon az önkéntes tevékenység nagy kulturális hagyományokkal rendelkezik, bár az önkéntesség tekintetében nem tartozunk az EU legaktívabb nemzetei közé, az önkéntes munka népszerűsége hazánkban emelkedő tendenciát mutat. Számos olyan társadalmi csoport önkéntességbe történő bevonása nem történt meg eddig azonban, amelyek hatalmas potenciális erőforrást jelenthetnének a közösségek számára, ugyanakkor hasznára válhatnának az újdonsült önkénteseknek is.

A közösségfejlesztés környezete

Jogi környezet, állami szervezetek

Magyarországon, ellentétben más európai országokkal, nincs átfogó központi költségvetése a közösségfejlesztésnek, és célzottan nem tartozik egyik végrehajtói szervezet hatáskörébe sem. Ennek ellenére a közösségfejlesztés, mint cél, megjelenik egyes programok másodlagos céljaként, bár fő célként a tapasztalatok alapján nem kerül megfogalmazásra. A törvényi szabályok által érintett, országos szintű szerveződési formák körében két tényező: az önkormányzatiság rendszere, illetve a társasházi lakóközösségek rendszere játszik meghatározó szerepet

Önkormányzatiság

A helyi közösségek terület alapú kialakulásához szükséges figyelembe venni a magyarországi önkormányzatiság helyzetét. A magyarországi közigazgatás és végrehajtás kettős természetű: az országos szint mellett létezik a regionális és helyi szint is, amelyek minden esetben területi alapon szerveződnek. A feladatköröket országos törvények határozzák meg: az önkormányzatok működését a jelenleg hatályos, Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX törvény szabályozza. A törvény preambuluma alapján a törvényhozó megfogalmazásában a jogszabály létrehozásának célja: 1) az Alaptörvényben meghatározott önkormányzati jogok kiteljesítése 2) a helyi önkormányzathoz szükséges feltételek megteremtése 3) a nemzeti együttműködés erősítése 4) a települések önfenntartási képességének elősegítése, valamint a 5) helyi közösség öngondoskodásra való képességének erősítése.

A magyarországi önkormányzatiság rendszere két fontos tényező mentén csak mérsékeltén vehető figyelembe a mikroszintű helyi közösségek kialakulása kapcsán:

1. A fentiekben megfogalmazott céloknak némiképpen ellentmondó módon az utóbbi években az önkormányzatiság visszaszorulását tapasztaljuk, amely kis-települések önkormányzatainak összevonásában, a saját bevételek csökkenésében vagy teljes hiányában, egyes szolgáltatások önkormányzati hatáskörök-ből való kivonásában, és az ún. feladatalapú finanszírozási rendszer kiépülésében érhető tetten. Mindez összességében az önkormányzatok fenntarthatóságát veszélyezteti: a helyileg szerveződő politikai közösségek kezéből elfogynak a gazdasági-kulturális eszközök sorsuk befolyásolására.
2. Az önkormányzatok nagy közösségeket fognak össze. Magyarország egyes megyei jogú városában – és a kétszintű budapesti önkormányzatot tekintve – a legnagyobb népességszámú kerületek esetén több százezer ember alkothat egy önkormányzatot, de a legkisebb közös önkormányzati hivatalok által lefedett közösségeket is több ezer fő alkotja, így mikroközösségről az önkormányzatok esetén a legtöbb esetben nem beszélhetünk: az egyes közösségek túl nagyok ahhoz, hogy valamennyi tagjuk, vagy legalábbis többségük között személyes ismeretségi viszony, közvetlen kapcsolat alakulhasson ki.

Társasházi lakóközösségek

Azok a személyek, akik egy meghatározott lakóépületben külön-külön lakással, vagy nem lakás céljára szolgáló helyiséggel rendelkeznek, a gyakorlatban társasházi lakóközösséget alkotnak. Az ilyen közösségek tagjainak jogait és kötelezettségeit a 2003.

évi CXXXIII. törvény szabályozza. A jogszabály értelmében amennyiben egy épületben legalább két, külön tulajdonként bejegyzett helyiség van vagy alakítható ki, arra az épületre társasház lehet alapítani (függetlenül attól, hogy az épület felépült-e már). A jogszabály arra a praktikus problémára ad választ, miszerint a lakóépületet használók érdekközösségben állnak egymással, a társasházat közösen használják, így fenntartásáért is közösen felelősek, a fenntartásában közösen érdekeltek. Nem csupán építészeti kérdésről, vagyis arról van szó, hogy a társasház szerkezete foglalja magában a lakásokat, és ennek egyes elemeinek óvása közös érdek, nem csupán jogi formáról (a közösen használt épületrészek közös tulajdonban vannak), hanem társadalmi problémákról: a mindennapos egymás mellett élésre is reflektáló kérdésről van szó.

A társasház tehát jogi forma: saját döntéshozási fórummal (közgyűlés), szervezeti és működési szabályzattal, házirenddel rendelkezik, így az egyetlen, hivatalos jogi keretek között működő, országos kiterjedtséggel rendelkező mikroközösségről beszélünk, amely speciálisan a városi élethez kapcsolódik. A társasházak közösségének lehetőségei természetesen korlátozottak, ám saját bevétellel és kiadásokkal rendelkezik (amely a lakók hozzájárulásaiból, de közös gazdasági tevékenységből is származhat), így a társasház gazdasági közösség is. A kötelező közgyűlés ráadásul olyan szervezeti fórum, amely a társadalmi-kulturális problémák, az egymás mellett élés problémáinak megvitatására is alkalmas és hivatott. Mindemellett a társasház és a közös épületrészek megfelelő működtetése, karbantartása, illetve a társadalmi kapcsolatok ápolása a közösség minden tagja számára gazdasági érdek is, hiszen egy jól működő és jó állapotú társasház emeli a saját tulajdon értékét is. A közösségen belüli jó kapcsolatok az információkhoz történő hozzájutás, az információáramlás miatt is kifizetődő lehetnek, legyen szó bármilyen helyi szintű vagy olyan személyes problémáról, amely megoldásában az érdekközösség tagjai számíthatnak egymás segítségére.

Piaci szereplők

A kisközösségekben való gondolkodás a világon rendkívül népszerűsége tett szert az utóbbi évtizedekben. Az ipari forradalomtól az 1960-as évekig tehető modern kort követő „posztmodern” társadalomképe nem nemzetekben vagy osztályokban, hanem személyek hálózataiban gondolkodik, amely hálózatok így közösségeket alkotnak. E közösségek három dimenzió mentén szerveződhetnek, s ez alapján beszélhetünk 1) területi alapú, 2) identitás-alapú vagy 3) strukturális közösségekről. (Utóbbira familiáris vagy jogi-politikai formálódás eredményeként létrejött közösségeket hozhatunk fel példaként). Akármelyikről legyen is szó, a közösség nem csupán a társadalmi világ elképzelésének egyik formájává, de kifejezett hívószóvá vált, különösképp az európai és amerikai kultúrákban. Míg a modern korban a stabilitást, az egzisztenciát és az individualitást kifejező értékek voltak dominánsak, addig a posztmodern kor hívószavai a kaland, az élmény, valamint az individuum helyett a társadalmi csoport, a közösség.

A kulturális-civilizációs változás a társadalom minden szegletébe eljutott, a változó igényekhez pedig a piac is hatékonyan alkalmazkodott. A közösségépítés minden, magára valamit adó nagyvállalat számára rendkívüli fontosságúvá vált, mind befelé, az alkalmazottak irányába (gondoljunk a különféle csapatépítő játékokra és rendezvényekre, az irodai munkát élményközpontúvá és rugalmassá alakító megoldásokra),

mind a fogyasztók irányába (személyes, közvetlen kommunikáció, tegeződés, közösségi terek, visszacsatolásra és intenzív kommunikációra lehetőséget nyújtó megoldások, közösségépítés, klubkártyák, stb.). E közösségek természetesen nem területi alapon szerveződnek, ám egyes helyi piaci szereplő – társadalmi felelősségvállalás keretében, vagy azon túlmenően – nagy gondot fordít arra, hogy a közvetlen környezetére, az őt körülvevő közösségre reflektáló szolgáltatásokat nyújtson. E tevékenységekben különösen a szolgáltató szektor, azon belül is a vendéglátás jár elől, így jönnek létre a különböző helyi közösségi kávézók, közösségi kocsmák, romkocsmák, helyi termelői piacot, ingyenes rendezvényeket szervező a helyi civil szervezeteknek ingyenes bérleti lehetőséget biztosító vendéglátóhelyek. E szervezetek a helyi civil életnek megkerülhetetlen szereplőivé is kinőhetnek magukat.

Civil szervezetek

Számtalan egyesület és alapítvány szerveződött arra, hogy valamilyen, a helyi közösségek számára égető és megoldatlan problémára megoldást találjon, szolgáltatásokban lévő hiányosságokat pótoljon, vagy javítsa a helyi közösségek életminőségét – a civil szervezetek, mondhatni definíció szerint ilyen tevékenységekkel foglalkoznak. Találkozhatunk aktív helyi civil szerveződésekkel kisebb és nagyobb településeken: számos rendvédelmi, egészségügyi, oktatási, kulturális, falu/városszépítő és más típusú, a helyi élet fejlesztésére valamilyen aspektusból elkötelezett szerveződés létezik. Jelenlegi kérdésünk azonban: milyen típusú civil szervezetek léteznek, amelyek e tevékenységeket lehetővé tévő nulladik lépést, a helyi mikroszintű közösségek létrejöttére vonatkozó „képessé tételt” tűzik zászlajukra. Robert Adams szociális munkás professzor a képessé tételt az alábbiak szerint definiálja: „A képessé tétel koncepciója arra vonatkozik, hogy emberek milyen módon tudják átvenni az irányítást életük felett, együtt, közösségként képviselve saját érdekeiket. [A képessé tétel] módszere pedig arra vonatkozik, hogy a szociális munkások az ebben hiányt szenvedő emberek hatalmának fokozásán dolgoznak”. Egy ilyen magyarországi ernyőszervezet a Közösségfejlesztők Egyesülete, amely a rendszerváltáskor alakult, és számos helyen végzett szakmai közösségfejlesztői tevékenységet köthető a nevéhez, csakúgy, mint számos szakmai, a közösségfejlesztéssel összefüggésben végzett munka.

Azok az egyesületek, amelyek elsősorban rendkívül hátrányos helyzetű településeken, falvakban dolgoznak, és felismerték, hogy a helyiek felzárkóztatásának egy elkerülhetetlen eszköze, hogy dönteni képes helyi közösségek alakuljanak ki, aktív közösségfejlesztő tevékenységet folytatnak e területi alapon szerveződő mini társadalmakban. Az egyesületek célrendszerében általában három terület fogalmazódik meg: 1) A helyi közösség ösztönzése: Az ezzel foglalkozó civil szervezetek célja, hogy helyi közösséget arra ösztönözze, hogy felismerjék felelősségüket településük, térségük, vagyis a meghatározott területi egység iránt, és integrált, alulról építkező megközelítéseket dolgozzanak ki a felmerülő problémákra. Különösen kiemelt figyelmet kell szentelniük arra, hogy akár fontos strukturális átalakulásokat is képesek legyenek kidolgozni és végrehajtani. 2) A lehetőségek kiaknázása: A helyi fizikai-társadalmi-gazdasági környezetben rengeteg olyan kiaknázatlan erőforrás, lehetőség szunnyadhat, amely kívül esik egy esetleges felülről irányított fejlesztési irányvonal vagy projekt látóteréből. A közösségfejlesztő civil szervezetek céljai, hogy a helyi közösség, felfigyelve ezekre a kiaknázatlan lehetőségekre, azokat saját javára fordítsa. Ezért segítenek növelni a vál-

lalkozói kedvet, a vállalkozásra való képességet, az új erőforrások kiaknázásának köszönhetően fejleszti a közösségi kapacitásokat és termelékenységet, és végeredményben ösztönzi az innovációt. 3) Közösségi irányítás elősegítése: Az, hogy a helyi közösség saját kezébe veszi sorsa irányítását, növeli az egyének jólétét. Az aktív szerepvállalás egyrészt növeli annak mértékét, ahogyan egy polgár magáénak érzi az adott települést, növeli a valahová tartozás a fontosság és nélkülözhetetlenség érzését. 4) A többszintű kormányzás elősegítése: A közösségfejlesztéssel foglalkozó civil szervezetek lehetőségeket teremtenek arra is, hogy a helyi közösség közvetlen módon kapcsolódjon olyan tevékenységek végzéséhez, amely korábban több strukturális szinten keresztül valósulhatott csak meg. A vertikális hatalmi struktúra így horizontálisabbá válhat, amennyiben a közösség közelebb kerül az állami, illetve Európai Unió, nemzetközi szinthez.

Tudományos vizsgálatok

A témával foglalkozó felmérések és tudományos vizsgálatok többsége általában külföldi fejlesztési projektekhez kapcsolódóan elemzik egyes helyi, mikroszintű közösségek létrejöttét (létre nem jöttét), struktúráját és működését. Ezen túlmenően azonban az európai városgazdaságtani, városszociológia tudományos kutatások körében is található olyan nemzetközi tanulmányokat, amelyek a mikroközösségek egy-egy aspektusával foglalkoznak részletekbe menően. A felmérések egyik alapfeltételezése, hogy a mikroközösségi tagság kedvező hatást gyakorol úgy az individuumra (pszichológiai, fizikai egészség, szubjektív jóllét, gazdasági-társadalmi előnyök), mint a közösségre (gazdasági fejlődés, politikai érdekképviselet és aktivitás). Egy másik alaptézis szerint a gazdasági és társadalmi városfejlesztésnek párhuzamosan kell folynia, ugyanis a kettőből bármelyiknek elmaradása egyenlőtlenségeket okoz a fejlesztésekben, s végül a fejlesztéspolitikai kudarcát, a gazdasági vagy társadalmi alrendszer szétesését eredményezi.

Egy, EU-s városok helyi közösségeivel foglalkozó 2013-as kutatás eredményeként a szerző (Bacilja: Reconceptualisation of Urban Management - Evidence from EU cities) megállapítja, hogy a gazdaság- és társadalomfejlesztésre párhuzamosan, egymással összefüggésben koncentráló európai városmenedzsment pozitív hatást gyakorol az adott EU-s település gazdasági teljesítményére, szemben a más típusú szemléletekkel. Ez a kijelentés azért nagyon fontos, mert felhívja a figyelmet arra, hogy a hatékony településmenedzsment (és nem csupán a településfejlesztés!) érdekében elengedhetetlen, hogy a település társadalmi aktív részese legyen a város fenntartásának és működtetésének. Tanulmányunk szempontjából fontos konklúzió, hogy az aktív helyi kisközösségekből felépülő városi társadalom és a város gazdasága kéz a kézben működik és fejlődik egymással.

A világhírű, magyar származású társadalomgeográfus-közgazdász Enyedi György a városfejlődés tradicionálisan négy szakaszra osztott folyamatát (városrobbanás, dekoncentráció, dezurbanizáció, reurbanizáció) kissé másképpen szemlélve, a negyedik szakaszban újravárosiasodás helyett a „globalizált világ urbanizációjáról” beszél. Ez megközelítésében azt jelenti, hogy egy-egy, a világkereskedelemben meghatározó megapolisz mérhetetlen növekedésnek indul, függetlenül régiója gazdasági fejlettségétől vagy urbanizációs állapotától. Vagyis míg más szerzők a világon általánosan jellemző újravárosodásról beszélnek, addig Enyedi szerint ez távolról sincs mindenhol jelen a világban. E folyamat Európában is szemmel látható: a nagyvárosok közül sokan népességvesztést vagy stagnálást tapasztalhattak az utóbbi évtizedben-évtizedekben. Hasonló helyzetben van Budapest és több magyar nagyváros is, noha területükön a népesség fluktuációja is jelentős. Ebben a helyzetben különösen fontos a nagyobb, de kisebb települések számára is a kisközösségeiknek megerősítése, stabil helyi mikrotársadalmak kialakulásának ösztönzése. Bujdosó Zoltán és szerzőtársai 2016-os, a közép-európai városfejlesztés lehetőségeiről szóló cikkükben (New direction of urban development from a Central European perspective) épp amellet érvelnek, hogy a kedvezőtlen demográfiai változások következtében sokkal kevésbé a tradicionálisan alkalmazott szempontokat, hanem egyre inkább a helyi erőforrásoknak és a helyi társadalomnak a bevonásával történő lehetőségeket kell figyelembe venni a városi élet irányításakor.

Lényegesen magasabb elköteleződés figyelhető meg szélesebb társadalmuk, gazdasági környezetük és életkörüzetük iránt azok körében, akik különböző mikrotársadalmi közösségekhez tartoznak. Ez a jelenség nem pusztán együttjárásra, hanem konkrét ok-okozati kapcsolatra utal. Gary Alan Fine és Brooke Harrington amerikai kutatók vizsgálatukban (az ebből készült teoretikus jellegű tanulmányuk címe: Tiny Publics, amelyet még 2004-ben publikáltak) megállapítják, hogy a kiscsoportok a széles körben értelmezett állampolgári aktivitást (amely megnyilvánul politikai aktivitáson túl számos, a társadalom számára előnyös gazdasági és civil tevékenységben) több szempontból is pozitívan befolyásolják. A kisközösségek ugyanis 1) szervezeti keretet adnak az elköteleződésnek, 2) támogatást, segítséget nyújtanak az egyén számára a cselekvésre és 3) új csoportok, tevékenységek kialakulását ösztönzik. Így tehát az utcai szintű mikroközösségek nem csupán a résztvevő aktívok számára nyújtanak keretet, egyfajta „játsszóteret”, hanem a passzívokat is aktivizmusra ösztönzik. A kialakított közösségi struktúra azonban az újonnan jövők számára is rendelkezésre áll, így a fluktuáció ellenére a helyi közösségek – tagjaik változása mellett – stabilok tudnak maradni.

Különböző társadalmi csoportok azonban különbözőképp nyitottak arra, hogy részt vegyenek a közösségi életben, és motivációjuk is más tényezőkön alapul. E motiváció egyik legfontosabb eleme a gazdasági jövedelmezőség, vagyis, ha a közösség vagy annak tagjai a közös együttműködésből nem csupán pszichésen vagy kulturálisan, de anyagilag is mérhető módon képesek bevételekre szert tenni vagy kiadásait csökkenteni. Fiatalok mikroközösségben való részvételéről készített felmérést Dasimah Omar és több szerzőtársa 2016-ban. (Az eredményeiket összefoglaló tanulmány: Youth Participation in Urban Neighbourhood Community). A kutatók a rendkívüli gazdasági fejlődéséről is világhírű maláj fővárosban, Kuala Lumpurban vizsgálták a fiatalok részvételét különféle szomszédági közösségekben. A szerzők azt állapítják meg, hogy a fiatalok kisközösségekbe történő bevonása – noha ez lenne az egyik legfontosabb városfejlesztési cél – nem megy zökkenőmentesen, és maguk a fiatalok érzik úgy, hogy nincs rájuk szüksége ezeknek a közösségeknek. A szerzők arra figyelmeztetnek, hogy az ezen történő változtatással épp a fiatal generációk bevonása jelentheti a legnagyobb potenciált a városi mikroközösségek számára.

Kérdésfelvetés

A helyi szintű közösségek kialakulásának folyamataival, előnyeivel a helyi és a tágabb társadalom szempontjából számos felmérés foglalkozott, amelyek nem győzik hangsúlyozni a helyi gazdasági-társadalmi, környezeti és kulturális körülményekhez való alkalmazkodás fontosságát. A helyi közösségek kialakulásának fontosságát, a helyi civil társadalom aktivizálásának fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. A helyi szintű döntéshozás mozgásterének szűkülésével a helyi közösségeknek szükségessé válik kiaknázni korábban nem mozgósított erőforrásokat, amelyek mindegyike helyi erőforrás is egyben: különösen a helyben rendelkezésre álló humánerőt. Akár kistéleplések, akár nagyobb városok utcaszintű közösségeiről beszélünk, a helyi önkormányzatok és helyi közösségek számára hatékony, a közösség érdekében mozgósítható potenciális munkaerő áll rendelkezésre, amelyre a helyi önkormányzatok szűkülő lehetősége mellett új típusú helyi közélet építhető.

A jelen felmérés projektünk céljainak megfelelően azzal foglalkozik, hogy hogyan és milyen mértékben mozgósítható a helyi aktív népesség e cél érdekében, különösképp értve aktív népesség alatt a közszolgáltatásokat nyújtó helyi intézmények (önkormányzatok és civil szervezetek) munkatársait. Ők azok a szereplők, akik meglátásunk szerint a helyi közösségépítő folyamatok katalizátoraiként tudnak működni, amennyiben erre motivációt éreznek. E kérdés megválaszolása érdekében jelen felmérés célja feltárni és a fentiekben bemutatott típusú, legalsóbb szintű, Duna Stratégia régió ill. a V4 országokban működő mikroközösségekhez kapcsolódó megoldásokat, amelyekkel az utcaközösségek költséghatékonyan érhetnek el fenntartható eredményeket:

- Utcaközösségek által választható szervezeti és jogi formák: A projekt során azokat a közösségeket kívánjuk tanulmányozni, amelyek az érintett régióban szerveződnek és tényleges funkciókkal rendelkeznek. Az első kérdés ezzel kapcsolatban, hogy milyen szervezeti keretek között milyen célokkal léteznek, illetve ez milyen hatást gyakorolnak a működésükre. Ennek alapján megállapításra kerülhet, hogy különféle szervezeti célok és működési irányok megvalósításához és folytatásához milyen szervezeti működési forma lehet a legadekvátabb. Ennek a kérdésnek a megválaszolásával a működési keretrendszerre vonatkozó információkat kaphatunk.
- Szervezeti és közösség-szervezési megoldások az erőforrások becsatornázására: A működési keretrendszert követően, illetve azzal párhuzamosan a működés belső viszonyait tanulmányozzuk, azokat a módokat, amellyel az ilyen típusú utcai szintű helyi közösségek sikeresen szólítják meg az általuk lefedett környezetet minél több lakóját, potenciális további tagjait. A közösség-szervezés – jól tudjuk – összetett és minden esetben a helyi környezethez illeszkedő, legalábbis ilyen formájában látszik a leghatékonyabbnak lenni. A működésmódokban azonban láthatunk mintákat: olyan megoldásokat, amelyek bizonyos körülmények között népszerűnek, általánosnak mondhatók. A projekt során feltérképezzük, milyen egyedi és általános megoldások léteznek a humán erőforrások becsatornázására, illetve azok milyen körülmények között látszanak megvalósíthatónak. Ebben a vonatkozásban további kérdés, hogy ezek a megoldások milyen „portfólióba” összeállítva mutatkoznak működőképesnek. A humán erőforrás mellett fontos gazdasági (pénzügyi, tárgyi eszközök) és kulturális (tudásbeli) erőforrásoknak a figyelembe vétele is, amelyek alapvető feltételeit jelentik a közösség-szervezésnek. A humán erőforrások vizsgálatának mintájára, ez esetben is az válik érdekessé: milyen megoldások léteznek, ezek milyen körülmények között látszanak hatékonynak, és milyen elrendezésben számíthatunk pozitív hatásokra.
- Technikák a kezdeményezések költséghatékony megvalósítására: A tanulmányozni kívánt helyi közösségek működési keretrendszerének illetve belső, mennyiségi fejlődése vonatkozásain túlmenően, tanulmányozzuk azokat a működési célokat, amelyek megvalósítása érdekében ezek a közösségek működnek. A helyi, utcai szintű társaságok csupán keretét biztosítják számtalan lehetséges helyi vagy a tágabb környezetben jelentkező probléma megoldására, de, hogy mely problémák ezek, és milyen lehetséges megoldások léteznek rájuk, talán a legfontosabb tanulmányozandó terület. E szempont vonatkozásában az

a kérdésünk tehát, miért jönnek létre ezek a szervezetek és milyen célok elérése mozgatja őket. Egyszerűbben: mire lehet használni őket.

- Önkormányzatokkal, helyi hivatalokkal való együttműködés modelljei: A helyi szintű szervezetek tágabban értelmezve politikai szervezetek is, hiszen helyi problémákat igyekeznek megoldani. E tevékenységük során számos gazdasági és nonprofit szervezettel, de főleg a helyi bürokráciával és politikával kell és szoktak együttműködni. A kapcsolatokból mindkét fél nagyon sokat profitál ideális esetben (a helyi közösség segítséget kaphat működéséhez, a helyi választott politikai csoport pedig legitimitást működéséhez, prosperáló helyi közösségeket, adekvát megoldásokat a helyi problémákra). Az ideális együttműködéshez azonban mindkét fél nyitottsága szükséges, amelyek gyakran hiányoznak, így konfliktusos helyzetek alakulhatnak ki. A vizsgálódásainkat így kiterjesztjük az együttműködési modellekre is, annak érdekében, hogy feltérképezhessük az ideális együttműködés fajtáit, lehetséges tartalmát és modelljeit.

Módszertan

A kutatás során kevert kutatási módszert alkalmaztunk, vagyis többféle kutatási megközelítés szerint értelmeztük a problémákat és kerestünk adekvát válaszokat e problémákra. A többféle megközelítés célja, hogy a kutatás fókuszában álló kérdéskörökre megbízható, érvényes és általánosítható válaszokat kapjunk, amely alapján egy globális kép bontakozhat ki róluk. Az egyetlen módszeren alapuló felmérések ugyanis mindenképp hiányos képpel szolgálnak.

A pusztán kérdőíves adatfelvételen alapuló kutatás, noha képes egy alapsokaságra vonatkoztatva általánosan jellemző eredményekkel szolgálni amiatt, hogy az leegyszerűsített és számszerűsített adatokra kérdez rá, nem képes arra, hogy egy problémát folyamatában ábrázoljon, illetve részleteiben megértsük az ok-okozati összefüggéseket. Az úgynevezett „kvalitatív”, vagyis minőségi adatfelvételre lehetőséget adó módszerek (úgy mint az antropológiai megfigyelés, résztvevő megfigyelés, továbbá a különböző interjútechnikák) pedig arra alkalmasak, hogy egy kérdéskör komplex belső összefüggésrendszerét tárjuk fel, azonban eredményeink csak az adott felmérésben részt vettek körében, keresztmetszeti, és adott időpontra vonatkoztatottan teszi csak lehetővé következtetések levonását.

Amennyiben a két típusú megközelítést párhuzamosan alkalmazzuk, lehetővé válik, hogy kutatásunk valamennyi elvárásnak egyszerre tegyen eleget. A két módszernek azonban vannak közös metszetei, illetve olyan további alternatív kutatási irányvonalak, amelyekkel ki tudjuk terjeszteni kutatásunk érvényességét, és alternatív oldalakról is bemutathatjuk a vizsgált problémakört. Ilyen típusú módszernek számít az úgynevezett „mentális térképezés” módszere, a rugalmas kérdőívezés, a különböző társadalomtudományi kísérletek vagy a kapcsolatháló-elemzés. A kutatás során arra törekedtünk, hogy ezeket az innovatív módszereket is lehetőség szerint beépítsük a vizsgálatokba. Ennek menetéről kutatási módszer szerinti bontásban az alábbiakban számolunk be.

Alkalmazott módszerek

- Szekunder elemzés. A korábbi kutatások szekunder, vagy másodlagos elemzése olyan kutatáselem, amely minden felmérés első és legfontosabb feladata. Az elemzés során összegyűjtjük azokat a kutatásokat, amelyek a mi témakörünkben nemzetközi szakmai körökben, a régió országaiban, és hazai, esetleg helyi szinteken születtek, és e szintek vizsgálatára vállalkoztak. E lépés két célt szolgál: 1) kapaszkodót ad a tervezett kutatás relevanciájával kapcsolatban: extrém esetben, amennyiben nemrég hasonló témában, kérdésselvetéssel és hasonló módszerek bevetésével készült már kutatás, az lehetőséget ad arra, hogy saját primer kutatás nélkül is releváns információkhoz jussunk a vizsgált témakörben. S mivel erre – főleg a gazdaság- és társadalomtudományok szakmai berkeiben a témák, kérdések és módszerek gazdagsága miatt meglehetősen kicsi az esély – az is elképzelhető, hogy a kutatás egyes részei, vagy bizonyos módszerek elhagyását teszi csak lehetővé, ha előzetesen részletesen áttekintjük a releváns szakmai témakört. 2) A kutatás relevanciáját a szekunder adatelemzés olyan szempontból is meg tudja adni, hogy betekintést nyújt a

szakterület állapotáról (a szakirodalom ezt „state of the art”-nak nevezi), és felvilágosítást tud adni a szakterület fontosabb téma- és kérdésköreiről. A vizsgálódásunkat tehát szekunder elemzéssel kezdtük.

- Szakértői interjúkészítés. Az interjúkészítés, mint kvalitatív, minőségi információkat nem általánosítható módon szolgáltató kutatási módszer, alapvetően két fontos célt szolgálhat. 1) elsőként alkalmat ad a survey adatfelvétel pontos megtervezésére a szakmai hibák elkerülése érdekében, 2) másfelől pedig segít értelmezni a kapott eredményeket. A szakértői interjú készítése a kutatás során az első célt szolgálták. Ezek segítségével saját tapasztalatainkat kiegészítendő, korábban ismeretlen informátorokkal nyílt lehetőség beszélgetni, amelyek során megnyílt a lehetőség arra, hogy a problémával kapcsolatos új típusú kérdéseink születhessenek, és korábban nem ismert aspektusait tárhassuk fel a vizsgált jelenségnek. A kutató célja ezzel az, hogy megalapozottan, több perspektíva egyidejű alkalmazásával kezdhesse el a későbbi munkafázisokat. A szakértői interjúk kapcsán olyan informátorokat kerestünk meg, és kértük közreműködésüket, akik a szakterületen maguk is számottevő tapasztalattal rendelkeznek, legyenek az intézményi struktúra bármelyik szintjének szereplői: vezetők, beosztottak, vagy a civil társadalom tapasztalattal rendelkező tagjai.
- Survey adatfelvétel: A kérdőíves adatfelvétel lehetőséget ad a probléma viszonylag nagy alapsokaságra kiterjedő, egységesített vizsgálatára, amely az elképzelés szerint általános érvényű állítások megfogalmazását teszi lehetővé, illetve a kérdéskört a maga teljes struktúrájában, az alapvető töréspontok mentés is képes láttatni. Ehhez természetesen szükség van a minta megfelelő kiválasztására, amellyel a cél, hogy a teljes alapsokaságra általánosíthassuk eredményeinket. Ez azonban a jelen kutatás keretei – a kérdésselvetés és az alapsokaság meghatározásából kifolyólag csak korlátozásokkal lehetséges. Kutatásunk fókuszában ugyanis az adott térség szervezetei állnak, amely specialitásukból kifolyólag csak korlátozott számban állnak rendelkezésünkre. Emiatt pedig nem lehetséges akár többes mintát venni a csoportból. Kutatóként célunk ilyenkor kettős lehet: 1) valamennyi érintett szervezet megszólításának megcélzása 2) jellemző csoportok meghatározása, ezt követően hasonló számú minta kiválasztása mindegyik csoportból, szem előtt tartva ennek várható általánosíthatósági korlátait. Bármelyik utat választjuk is, mindenképpen szükséges az alapsokaság lehatárolása, az ide tartozók pontos meghatározása. Első lépésként tehát mi is ezt tettük. Így az alapsokaság alatt a magyarországi és nemzetközi, olyan állami, önkormányzati, egyházi és civil szervezetek értünk, amelyek átfogó rálátással vannak a vizsgált problémakörrel kapcsolatos társadalmi problémákra, és lehetséges megoldási irányvonalaira.
- Mélyinterjú készítése: A kérdőíves adatfelvétel arra alkalmas, hogy átfogó képet adhassunk a vizsgált kérdés társadalmi-gazdasági, intézményes környezetéről és helyzetéről; ahhoz azonban, hogy a problémakör mélyebb összefüggérendszerére, működési mechanizmusaira folyamataiban rálássunk, fontos volt az eredmények ismeretében, ezeket magyarázó céllal mélyinterjúkat készíteni olyan szereplőkkel, akik maguk is foglalkoznak a vizsgált kérdéssel. E mélyinterjúkat ezért egyes, korábban feltérképezett szervezetek szakembereivel ké-

szítettük, olyanokkal, akik aktív szereplői a helyi állami-piaci-civil-egyházi társadalmi életnek és látják a felmerülő problémákat. Az így nyert információk arra adtak lehetőséget, hogy jelen elemzés készítésekor az összefüggéseket magyarázni legyünk képesek. A survey adatfelvétel bemutatása kapcsán felmerülő magyarázatok így nem pusztán jelenségek feltárására szorítkoznak, hanem megalapozottan, a belső működésbeni összefüggésekre is rávilágítanak.

- Rugalmas kérdőívvezés: A rugalmas kérdőívvezés a klasszikus survey felmérések olyan formája, amely a kérdőívvezés folyamatát terepmunkának tekinti, és a válaszadók részéről elhangzó kvalitatív információkat is összegyűjti és elemzi, továbbá növeli a kérdőíves kutatások belső érvényességét azáltal, hogy segít a válaszadó szocio-kulturális helyzetéhez szabni a megadott kérdéseket (így például a válaszadó visszakereséseire választ kaphatnak, a kérdezőbiztosok lehetőséget kapnak a kérdés újrafogalmazására, a válaszadók válaszaikhoz fűzött kommentjeit pedig rögzítik). A személyes kérdőívvezés során így ezt a módszert alkalmaztuk, a beérkezett információk így meglátásunk szerint alaposabb képet nyújt a tanulmányozott problémakörörről.
- Mentális térképezés: A mentális térképezés módszere arra ad lehetőséget, hogy szubjektív földrajzi környezetben elemezhesük a vizsgált problémáját: Arra a kérdésre kereshetjük ezzel a módszerrel a választ, hogy miként strukturálódik a válaszadók szubjektív földrajzi-fizikai környezete, hogyan él meg és interpretálják válaszadóink az őket körülvevő fizikai világot. A kérdés jelen problémakörrel kapcsolatban ott jelenik meg, hogy a földrajzilag differenciált problémák kezelése is csak a szubjektív földrajzi környezetre való reflexióként lehetséges.

A kutatás operatív lebonyolítása

Az kvantitatív, kérdőíves survey adatfelvételre, illetve a kvalitatív kutatás-elemekre (interjúk, fókuszcsoportok, mentális térképezés) 2018. május-júniusában került sor - ennek során összesen több, mint ötszáz, a helyi társadalmi életre rálátó informátorral (önkormányzati dolgozók és helyi civil szervezetek munkatársai) készült kérdőíves interjú online és nyomtatott formában is. A válaszadók Magyarországról, illetve egyenlő arányban Romániából, Szlovákiából és Szerbiából származtak; a lekérdezés során figyelembe vettük a reprezentativitás egyes szempontjait. Noha a minta nem reprezentálja sem Magyarországot, sem a felsorolt országok helyi szintű aktorait, hiszen ezek teljes köre ismeretének hiányában erre statisztikailag nem adott a lehetőség, figyeltünk arra, hogy életkor és nem tekintetében a mintamegoszlás arányban legyen a vizsgálat helyszíneinek alamegoszlásaival. A válaszadók tehát a helyi életben valamilyen fontos társadalmi funkcióval rendelkező személyek. Az ő megszólításukra azért van szükség, mert a kérdőív célja épp annak feltérképezése - amellet, hogy a vizsgált témában milyen helyi problémák, kérdések merülnek föl - hogy ezek megoldására milyen helyi humánerő áll rendelkezésre (kik alkotják ezt a társadalmi csoportot, s ami még fontos, milyen súlyosnak értékelik a vonatkozó problémákat, továbbá, hogy mennyire mobilizálhatók e problémák megoldására).

A kérdezés egyrészt partnerszervezeteken keresztül online formában, továbbá személyes megkérdezéssel, papíralapon történt a négy országban. A papíralapon beérkezett kérdőívek - mivel tartalmukban megegyeztek az online kérdőívekkel - egyesítésre kerültek azokkal egy közös adatbázisban. Az elemzés az IBM Statistical Package

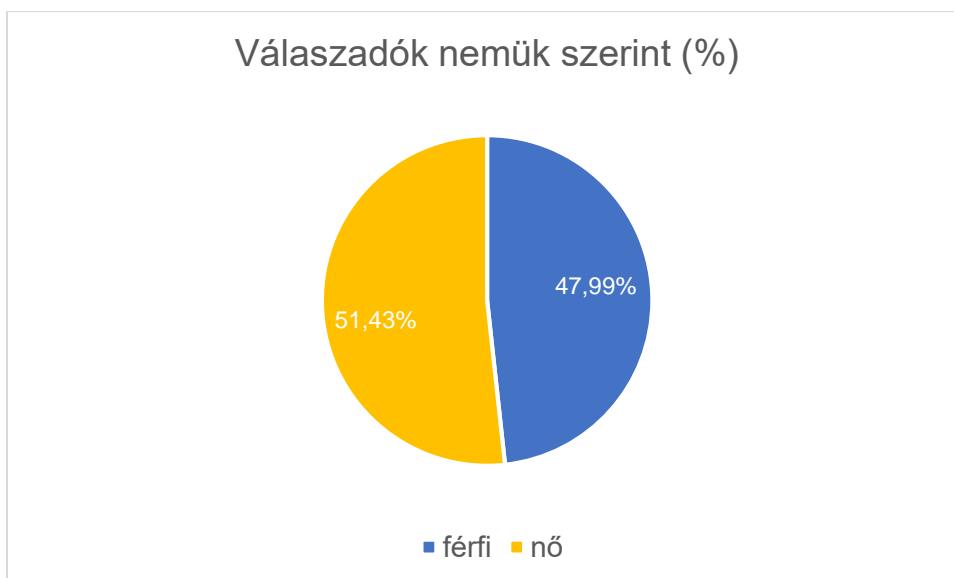
for Social Sciences 19-es verziószámú szoftverét és MS Excel szoftverek segítségével történt. A különböző országokban a lekérdezés ugyanazzal a kérdőívvel, ugyanabban az időpontban történt. Ez a körülmény a várakozásaink szerint lehetőséget ad arra, hogy országközi összehasonlításokat tegyünk. A kérdőívezés értelme, hogy azt vizsgáljuk: a helyi viszonylatban hogyan jelennek meg a projekt során tanulmányozott téma egyes aspektusai, és milyen helyi humánerőforrások mobilizálhatók e kérdés vonatkozásában. Ezzel kapcsolatban, a nemzetközi összehasonlítás azért is nagyon fontos, mert alkalmas arra, hogy rámutasson: van-e, és mekkora a nemzetközi közös metszet a különböző társadalmi problémák vonatkozásában - amennyiben közös metszet nincs, úgy a nemzetközi együttműködés lehetőségei is korlátozottak. Amellett, hogy létezik-e, felismerik-e ezeket a problémákat helyben, az is fontos kérdés volt a kérdőívben, hogy mennyire mobilizálhatók a helyi, főként társadalmi erőforrások ebben az irányban - ennek nemzetközi vizsgálata szintén a kooperáció várható intenzitása miatt érdekes elsősorban.

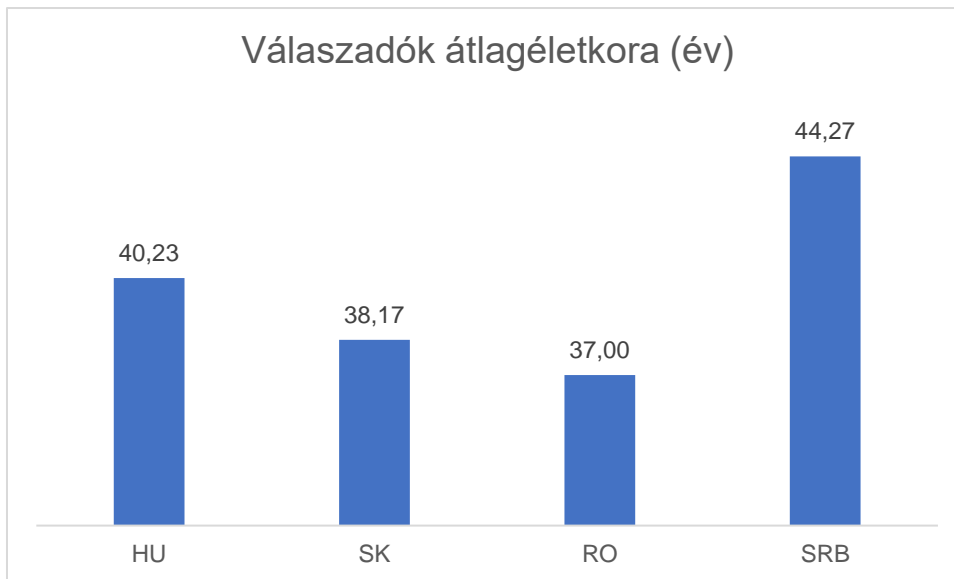
Az adatfelvétel során használt kérdőív során - annak rugalmasságát biztosítva - egyrészt azt kértük a kérdezőbiztosoktól, hogy szükség szerint a kérdőív standardizált voltát nem megbontva saját szavaikkal fogalmazzák át a kérdéseket, továbbá, hogy az elhangzó megjegyzéseket, kiegészítéseket fűzzék hozzá a kérdőívhez, amennyiben annak szükségét érzik. Az online kérdőívben némiképpen korlátozottan, de szintén lehetőség volt a kérdőívhez vagy annak témájához megjegyzéseket fűzni. E válaszok aztán szintén elemzésre kerültek, és bár nem változtattak az kvantitatív adatok értelmezésén, a kérdezés körülményeire visszacsatolást adtak: egy örömteli, és egy kevésbé örömteli körülmény derült ki. Utóbbi vonatkozásban a kérdőív hosszára, arra panaszkodtak a válaszadók, hogy az alaposan átgondolt válaszadás esetén kissé hosszadalmas a kitöltése, illetve egy-két válaszlehetőség kapcsán esetleg a különböző kulturális felkészültséggel rendelkező válaszadók különböző értelmezéssel élhetnek. Örömteli körülmény azonban, hogy számos pozitív visszacsatolást kaptunk, a kérdőívezés témájával, azzal kapcsolatban, hogy foglalkozunk ezzel a témával és érdekel a lakosság vonatkozó véleménye. Ez önmagában is arra sarkallt minket, hogy a releváns adatokra fókuszálva, alaposan és célra törően igyekezzünk kiemelni a valóban fontos eredményeket.

A survey adatfelvétel eredményei

Válaszadók demográfiája

Annak ellenére, hogy a kutatást a speciális válaszadói kör miatt nem lehetett reprezentatív mintavételre alapozni, a survey kutatás eredményeként kapott adatbázis mintamegoszlása pontosan követi az alapsokaságban mérhető nemi arányokat minden adatfelvételi ország vonatkozásában. A férfiak aránya 48, a nőké 51 százalék körüli (voltak természetesen e kérdés kapcsán is válaszmegtagadók). Ez összességében azt mutatja, hogy a kérdőívezés eredményei jól általánosíthatók, vagyis eredményeinket bizonyos megkötésekkel vonatkoztathatjuk az adott ország helyi térben, a helyi társadalmi életben valamilyen szempontból aktív, politikai pozíciót vagy társadalmi-közösségi funkciót betöltő személyek (civilék, helyi politikusok, igazgatásban dolgozók) teljes sokaságára. Ugyanez igaz az életkort tekintve is: a teljes minta átlagéletkora 41 év, ami pontosan megfeleltethető az aktív munkaerőpiaci helyzettel rendelkezők átlagéletkorának. Meg kell azonban jegyezni, hogy itt azért látható némi ingadozás a különböző országok mintáit tekintve: a romániai kitöltők átlagéletkora csupán 37 év, míg átlagosan a szerbek voltak a legidősebbek: az ő átlagéletkoruk meghaladja a 44 évet. A szlovákiai válaszadók átlagosan 38, míg a magyarok 40 évesek. A mediánéletekorokat összehasonlíthatjuk az értékeket a teljes alapsokasággal, hiszen ez az adat (a 2017-es évre vonatkoztatva) ismert, és nemzetközi összehasonlításban közölt. A mediánéletkor számítása az átlagnál, ha a teljes alapsokaságot tekintjük, azért adekvátabb, mert az átlag nagyon érzékeny a kiugró értékekre (ebből a szempontból a nagyon idősök torzíthatják a mintát), a medián viszont a népesség összetételéről, életkor szerinti megoszlásról (fiatalok aránya) is sok következtetés levonására alkalmas. Magyarországon ez az érték 42 év (a mintában 39), Szlovákiában 40 (a mintában 35), Romániában 41 (a mintában 36), míg Szerbiában 43 (a mintában 44). A különbségek abból fakadnak, hogy, bár a mintánkban idősök is képviseltetik magukat, főleg civil szervezeti tagságuk miatt (a minta közel 3%-a legalább 70 éves, míg a legidősebb kitöltőnk 96 éves volt!), a fiatalok - amiatt, hogy elsősorban az önkormányzatok adminisztratív személyzete, és a civilszervezetek többsége is fiatalabbakból áll - magasabb arányban szerepeltek a mintánkban (a válaszadók 3%-át alkotják a 18-20 évesek).

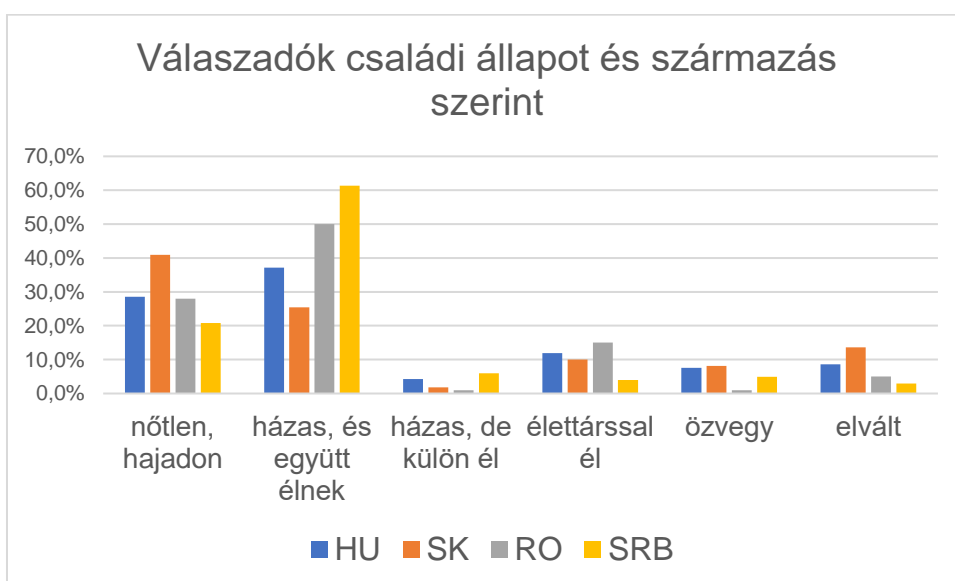
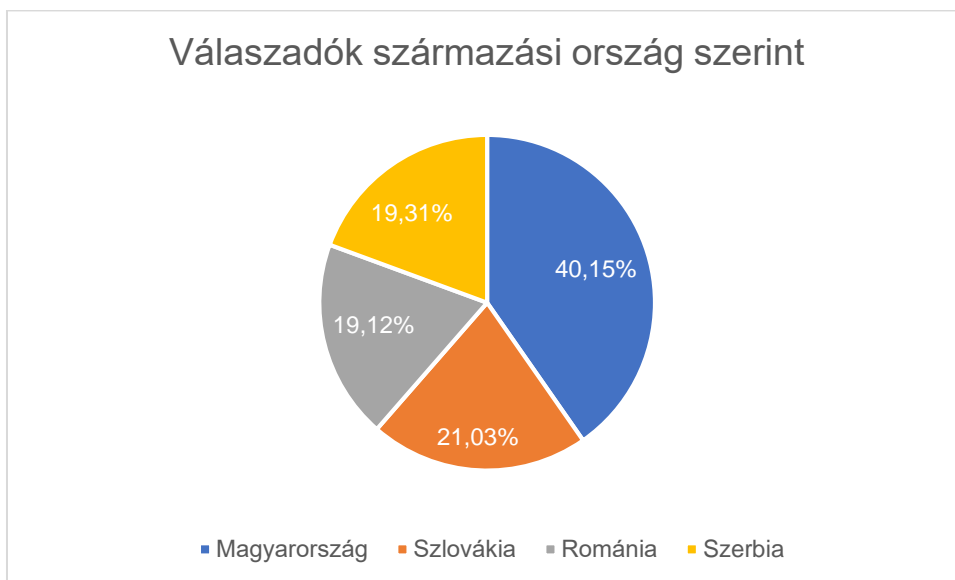

A nemzetközi felmérés során kvótát alkalmaztunk: a minta 40%-át magyarországi lakosok, 60%-át pedig külföldiek alkotják. Utóbbi csoporton belül arányosan harmadoltuk a megkérdezettek körét a három ország között, vagyis végül a teljes mintában 20-20-20%-kal szerepelnek a szlovákiai, romániai, illetve szerbiai lakók. A megkérdezés több nyelven történt, de a válaszadók köre magyar anyanyelvű, így a szlovákiai, romániai és szerbiai minta a helyi magyar nemzeti kisebbséget reprezentálja. A nemzetközi összehasonlítás természetesen a vizsgált téma kapcsán felmerülő eltéréseket hivatott szolgálni, ebből a szempontból volt kiemelkedően fontos, hogy valamennyi nemzetiség esetén rendelkezésre álljon kellő nagyságú mintaelemszám. Így az 500-as minta körülbelül 200 magyarországi és 100-100 szlovákiai, romániai és szerbiai kitöltőt tartalmaz (a pontos számuk rendre 210, 110, 100 és 101 fő, 2 személy lakóhelye pedig ismeretlen), így a mintaelemszám összességében $n=523$, az ismert lakóhelyű válaszadók száma ennél tehát 2-vel kevesebb, 521 fő.

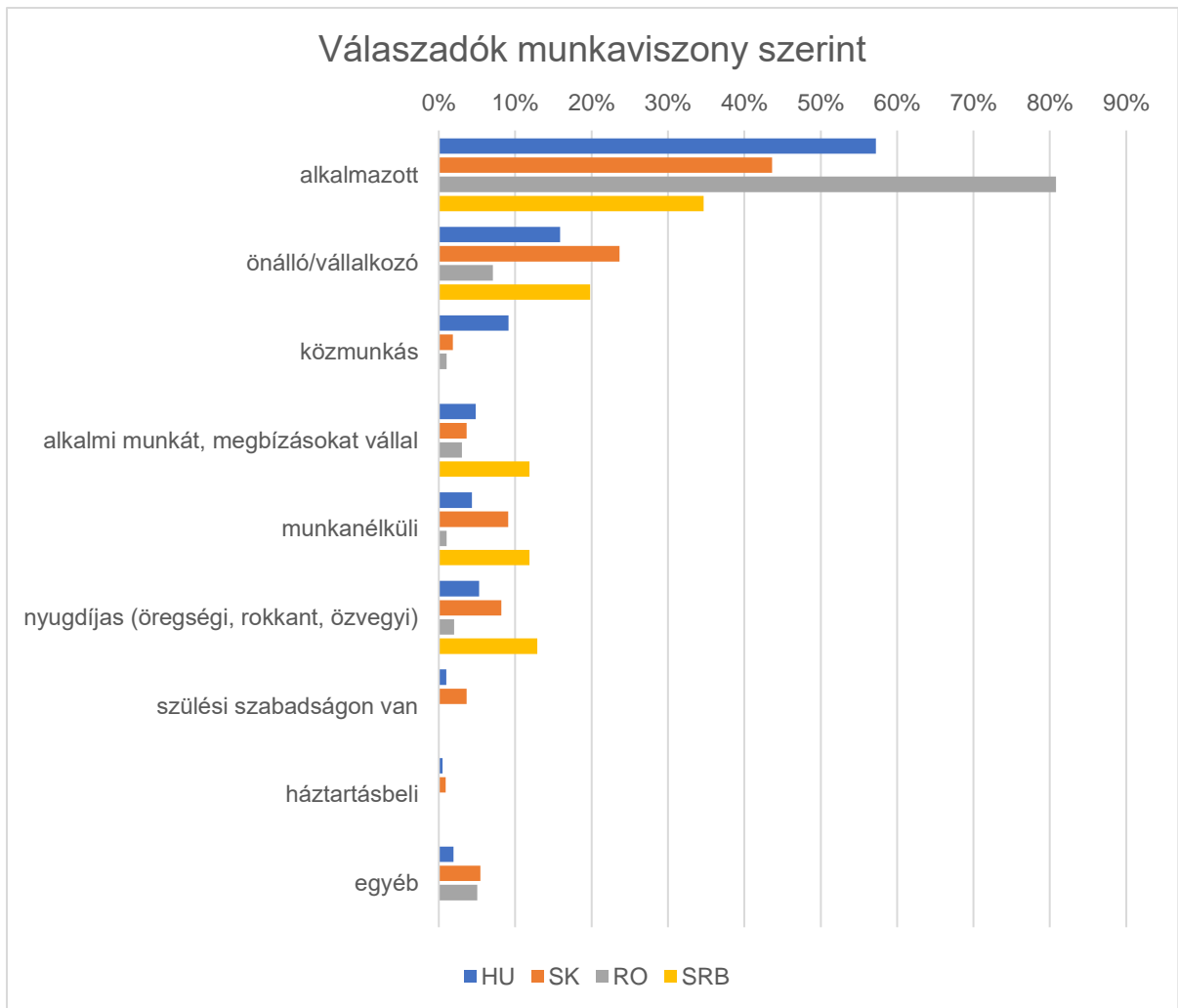
Ha a családi állapot szerint bontva vizsgáljuk a különböző ország lakóinak összetételét, elmondhatjuk, hogy a mintánk e tekintetben is követi az országok átlagértékeit. Az európai összehasonlításban 2013-as évből rendelkezésre álló házassági mutatószámok szerint az EU28 lakóinak nem sokkal több, mint 40%-a él házasságban. Ez a kutatásunkban vizsgált országok esetén úgy alakul, hogy Magyarország az átlag alatti, a többi ország (Szlovákia és Románia - Szerbiára vonatkozó adatok az EU-n kívüli országgént nem áll rendelkezésre az EU-s nemzetközi összehasonlító statisztikában) pedig a házasságban élők európai átlag fölötti arányával írhatók le. Magyarországon a házasságban élők aránya ugyanis 37% körüli, Szlovákiában majdnem 10%-kal magasabb, Románia esetén pedig arányuk meghaladja az 50%-ot, 53% körüli értéket mérhetünk. A mintákban ugyanezek az arányok Magyarország vonatkozásában pontosan 37, Szlovákia esetén 26, Románia esetén pedig 50% (illetve Szerbiában 61%) Látható tehát, hogy mind Magyarország, mind Románia esetén nagyon pontosan mért a survey, vagyis a minta jól reprezentálja családi állapot - házasságban élők aránya tekintetében - az országos alapsokaságot, Szlovákia esetén azonban némileg eltérő képet kaphatunk: a szlovák mintában Magyarországon mérthez képest nagyobb arányban szerepeltek a fiatal korosztályok, és az elváltak is nagyobb arányban képviseltetik magukat a mintában, mint más országok esetén. Ez magyarázható strukturális

okokkal is (a helyi életben aktív társadalmi szereplők fiatalabbak Szlovákiában, vagy körükben alacsonyabb a házassági kedv, mint országuk átlagos népessége körében), magyarázható nemzetiségi viselkedéssel is - a magyar nemzeti kisebbség más társadalmi viszonyrendszerrel írható le ebben az országban, mint a többségi társadalom - de azzal is, hogy az alapsokaság pontos meghatározhatósága híján a különféle társadalmi háttérváltozók mentén reprezentatív adatfelvétel megvalósítása nem volt lehetséges.

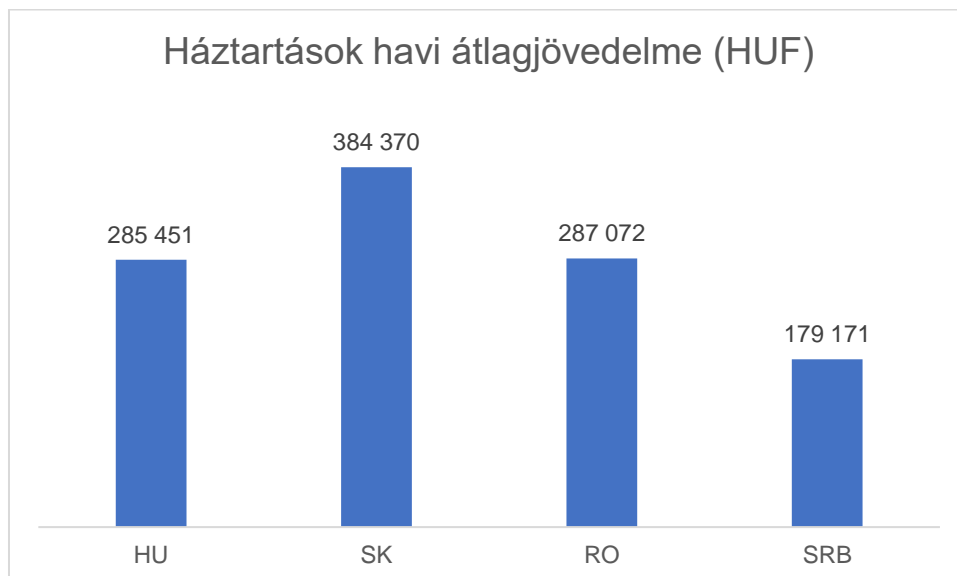
Munkaerő-piaci helyzet vonatkozásában több irányból is van adatunk. Egyfelől, megkérdeztük a válaszadók képzettségeit, végzettségeit (az anonimitás követelménye miatt pontos foglalkozásukról nem kérdeztük őket, hiszen ennek és munkájuk helyszínének összevetésével jelentősen szűkíthető lett volna a válaszadó személye, különösképp kistélepülések esetén). Ezekből az információkból jól meghatározható, hogy az adott személy milyen funkciót tölt be egy település társadalmában, illetve természetesen azzal kapcsolatban is képet kapunk, hogy milyen társadalmi háttérrel rendelkeznek megkérdezetteink, milyen pozícióval rendelkeznek a társadalmi struktúrában. A

társadalmi struktúrakutatók egy jelentős része ugyanis az elmúlt évtizedekben a foglalkozás alapján sorolja be a személyeket társadalmi csoportokba. Másfelől, a válaszadók végzettségei mellett rendelkezésünkre áll a munkaviszonyokról képet adó változó is. E kérdés vonatkozásában a Központi Statisztikai Hivatal hivatalos rendszerét alkalmaztuk: alkalmazottakat, önállóakat, alkalmi munkásokat, munkanélkülieket, nyugdíjasokat, GYES-en lévőket, háztartásbelieket és tanulókat különböztettünk meg, amit kiegészítettünk a közmunkás kategóriával is. Összességében azt mondhatjuk, hogy a válaszadók valamivel több, mint fele alkalmazott és körülbelül hatoda vállalkozó. A munkanélküliek, közmunkások és alkalmi megbízatásból élők összesítve nagy arányát, közel szintén a hatodát teszik ki a teljes mintának. Az inaktív munkaerő-piaci helyzettel leírható válaszadók (valamilyen nyugdíjban vagy gyermeknevelési támogatásban részesülők és háztartásbeliek, illetve az egyéb munkaerő-piaci helyzetűek) összesen a minta 13%-át teszik ki. Láthatók azonban a különböző országok mintái között eltérések. Az alkalmazottak aránya a magyarok körében az átlaghoz közeli, de Románia esetén átlag feletti, míg Szerbia és Szlovákia esetén átlag alatti az arányuk. Ez annak tudható be, hogy a romániai mintában átlag alatti, míg Szlovákia és Szerbia esetében átlagon felüli a megkérdezett vállalkozók aránya. Tekintve, hogy a közmunkaprogram Magyarország-specifikus, az nem meglepő, hogy míg a közmunkások aránya a magyar minta esetén 9%-os, addig Románia és Szlovákia esetében 1, illetve 2 fő jelölte csak, hogy közmunkás, ami betudható a kérdés félreértelmezésének is. A munkanélküliek és alkalmi megbízásokat vállalók aránya közel azonos minden ország mintája esetén, de ezek közül a szerbiaiak kitűnnek, az ő körükben ez az arány meghaladja a 20%-ot. Ehhez hozzá kell tenni, hogy ha Magyarország esetén a munkanélküliek közé soroljuk a közmunkásokat is, szintén Szerbiához hasonló, 20% körüli arányt kapunk.

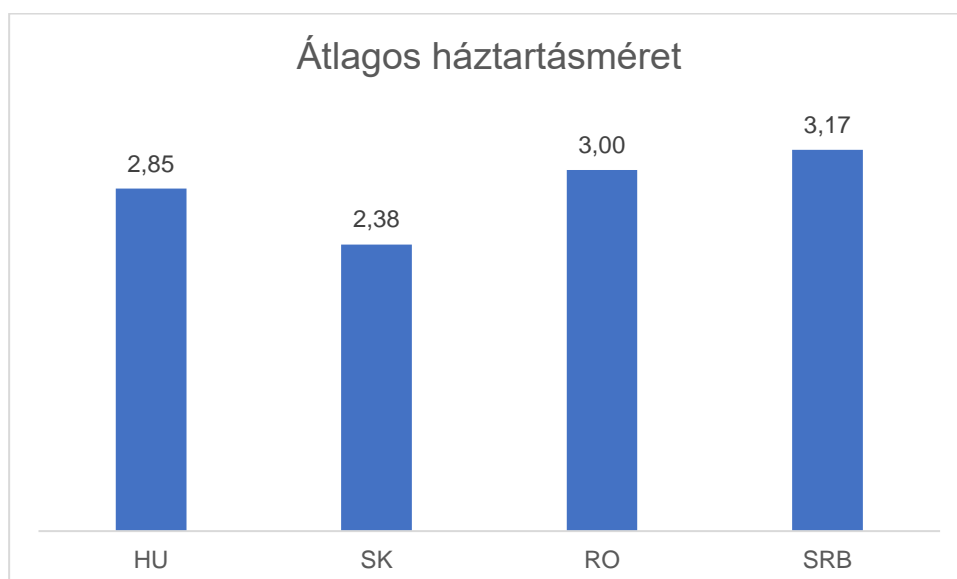

A demográfiai helyzet leírására vonatkozó utolsó kérdésblokk a háztartások helyzetére, összetételére vonatkozik. Az átlagos háztartásméret tekintetében a mintaátlag körülbelül a társadalmi összetétel szerint alakul, a mediánérték 3, az átlagérték 2,83 fő/háztartás, az átlagos válaszadónak egy gyermeke van (az átlagérték 1,12 fő), felük esetén él a gyermekük velük egy háztartásban (a háztartásokban élő saját gyerekek átlagértéke 0,7 fő). A háztartások összesített havi nettó bevétele a teljes, 523 fős mintában és forintra számítva átlagosan 272.566 Ft. Ehhez hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy az érték rendkívül torzított, ugyanis rendkívül érzékeny kérdésről van szó, amelyre még az anonimitás ismételt biztosítása mellett is csak a megkérdezettek 60%-a, 316 fő válaszolt, noha ez az arány hasonló kutatások eredményeivel összehasonlítva még így is nagyon magasnak számít a pénzügyi kérdés kapcsán. A válaszadási hajlandóság is eltéréseket mutatott nemzetközi összehasonlításban a pénzügyi kérdés kapcsán. A magyarok 68%-a, a szlovákoknak csupán 42%-a, a románok 47%-a, a szerbeknek viszont 79%-a válaszolt erre a kérdésre. Az eredmények alapján úgy vélhetjük, hogy inkább a kevésbé tehetősek tartózkodnak megadni a bevételüket, hiszen a szlovák mintában, ahol a válaszadók kis aránya szavazott, a legmagasabb a bevallott jövedelem, mintegy 384.000 Ft, míg a szerb mintában, ahol nagyon sokan válaszoltak, az érték jóval alacsonyabb az átlagnál, 179.000 Ft. A román és magyar min-

tában hasonló eredmény, rendre 285.000-es illetve 287.000-es érték született. A nemzetek közötti eltérések egyik magyarázata tehát a válaszmegtagadások eltérő mértéke, másik magyarázata pedig a tényleges strukturális különbségek lehet.

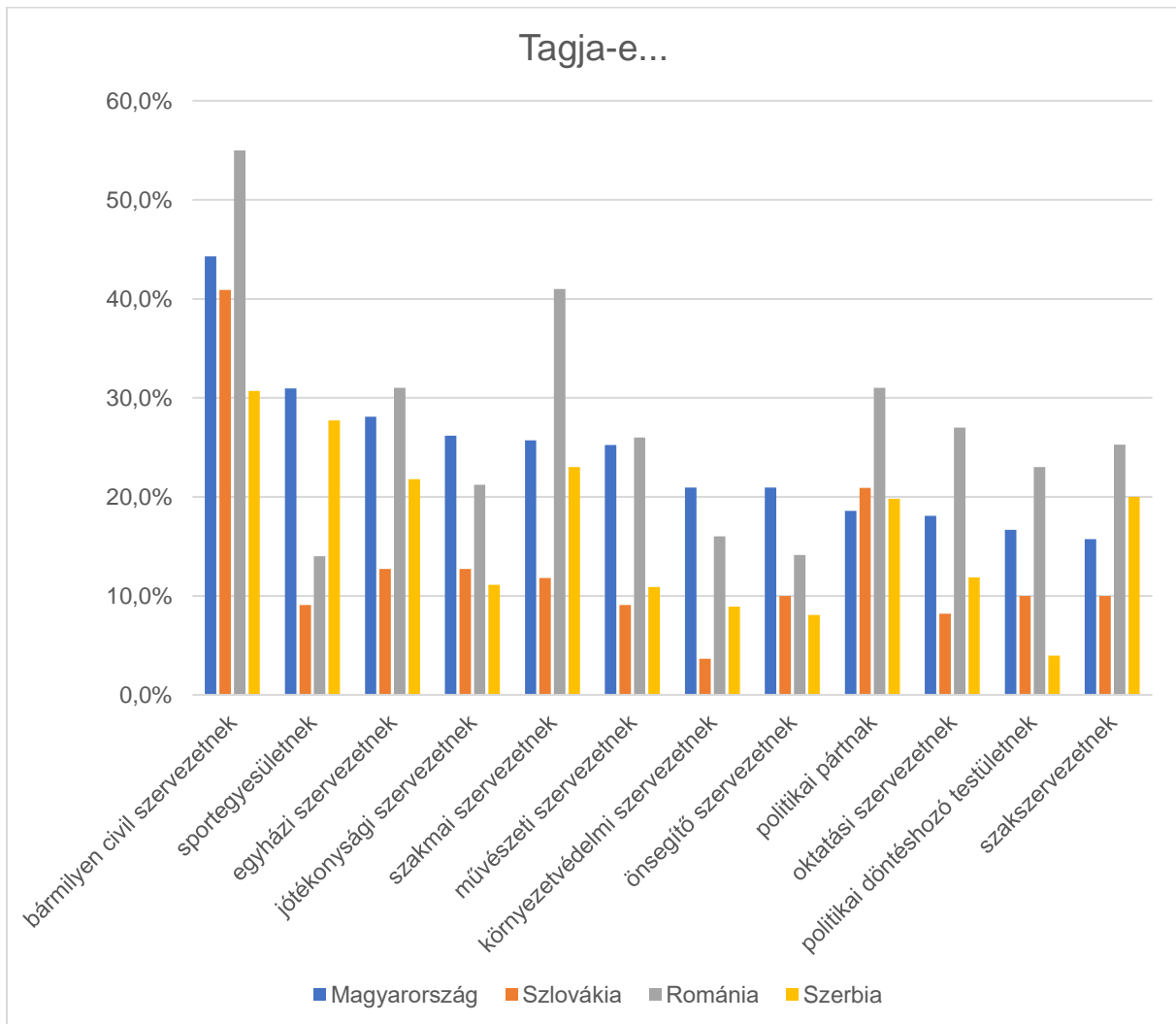
Az átlagos háztartásméret és a megkérdezettnek lévő, illetve a megkérdezett háztartásban élő gyermekek számával kapcsolatban szintén találhatunk eltéréseket nemzetközi összehasonlításban. Ilyen szempontból a legnagyobb háztartások a szerbiai válaszadók körében jellemzőek. Az átlagértéket 0,3 fővel meghaladja a szerbiai válaszadók értéke, míg a legkisebb háztartásokkal a szlovák válaszadók körében találkozhatunk, ők jobbra csak másodmagukkal laknak egy háztartásban, az átlagérték 2,38 fő. Magyarország az összesített átlag körül, Románia pedig bő egytizeddel fölötte teljesít. Ezt a megoszlást követi a gyermekek számával kapcsolatos adat is, bár itt a románok hátrébb helyezkednek el a rangsorban, mint az előbbi kérdés kapcsán, a magyar válaszadók pedig majdnem behozták a szerbeket. A romániai válaszadóinknak átlagosan 1 gyermekük van; ezt az értéket a szerbiai válaszadók nem érik el (0,72 fő átlag), a magyarok és szerbek pedig rendre 1,28 fővel, illetve 1,33 fővel épp ugyanannyival haladják meg, mint a román válaszadók eredményei a szerbiaiakét.

Egy következő kérdésben megkérdeztük válaszadóinkat arról is, hogy milyen szervezeteknek tagjai, így például részt vesznek-e politikai vagy civil szervezet munkájában, rendes tagként (valamennyi megkérdezett részt vesz valamilyen formában, hiszen e szervezetek körében történt a lekérdezés annak érdekében, hogy a helyi ügyek iránt elkötelezett helyi szereplők alkossák az adatbázisunk alapját, ugyanakkor a tényleges tagsággal rendelkezés ennél eggyel szűkebb kategória). A válaszadók 27%-a ennek megfelelően nem jelölte egyik szervezet-típust sem (ugyanakkor ők lehetnek pusztán válassz megtagadók is). 46%-uk 1-3 szervezettípusnak tagjai, a többiek ennél sokkal aktívabbnak számítanak: a válaszadók negyede 4, vagy annál több szervezettípusnak is tagja, a maximumérték 12 db szervezet, hét válaszadó ilyen sok szervezettípus tagjának vallotta magát. A konkrét szervezettípusokat országok közötti bontásban vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a civil szervezeti tagság kiemelkedik valamennyi ország vonatkozásában, igaz, ez részben tartalmazhat egy-két, a továbbiakban felsorolt kategóriát, hiszen ez tulajdonképpen egy összesítő kategória. Mindenesetre elmondható, hogy országonként a válaszadók harmada-fele tagja valamilyen civil szervezetnek. Arányuk Románia esetén a legmagasabb és Szerbia esetén a legalacsonyabb, Magyarország és Szlovákia 40% körüli értékekkel rendelkezik. A civilszervezet mellett, a projekt szempontjából másik fontos kategóriát a helyi politikai aktivitás jelenti: politikai pártnak válaszadóink 20-20, Románia esetében 30%-a tagja, politikai döntéshozó testületnek pedig 10-20% vallotta magát tagjának. Magyarország esetén viszonylag népszerű szervezetnek mutatkoznak a különböző sportegyesületek, egyházi és jótékonyági szervezetek is - ezeket a mintázatokat követik a szerbiai adatok is. A romániai esetben a szakmai szervezetek tagjaival átlagon felüli arányban találkozhatunk (40%-uk tagja ilyen szervezetnek), de az oktatási- és szakszervezeteket is a népszerűbbek közé sorolhatjuk. A szlovákiai válaszadóknál a civil szervezetek mellett népszerű kategória a politikai párt volt, de ez az értékük nem emelkedik ki a többi ország válaszadóinak arányszáma köréből, csupán annak betudható, hogy a szervezeti aktivitás a körükben a többi szervezet vonatkozásában nem éri el a teljes minta átlagértékét: a szlovákiai válaszadóink csak 10-10%-a tagja egyik-másik, a civil és politikai szervezeteken túli szervezettípusoknak. Összességében elmondható, hogy a mintánkra az átlagon jóval felüli társadalmi aktivitás jellemző, amely megteremti az

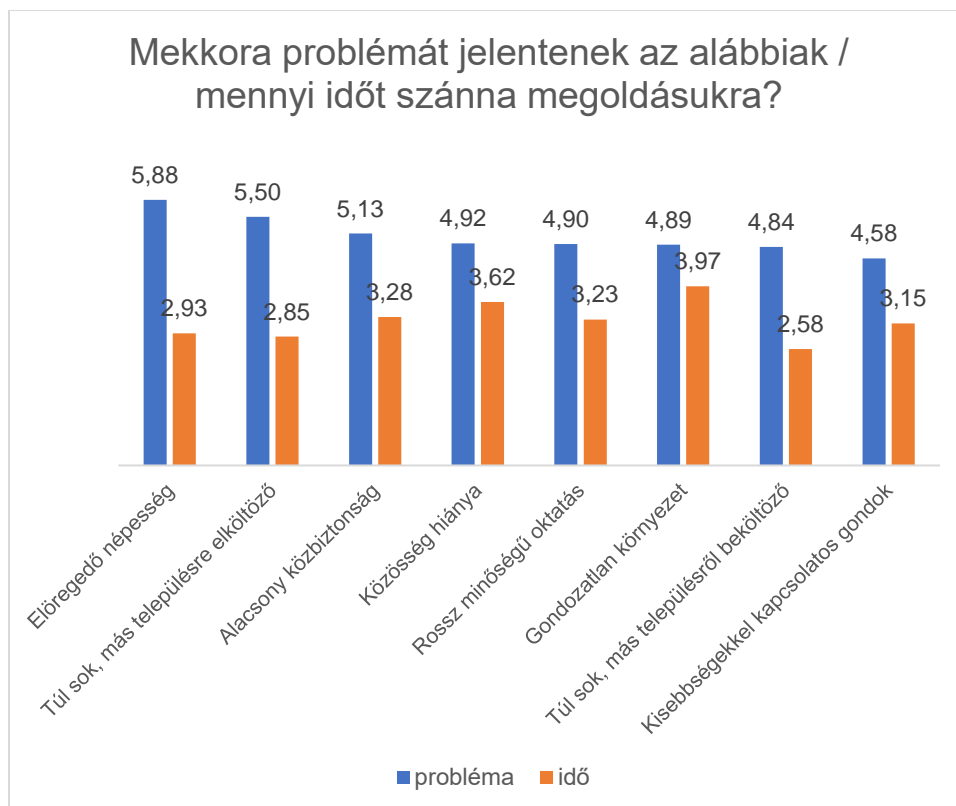
adatbázisunk elemezhetőségét, illetve az ezekből születő eredmények magas érvényességét, hiszen a célunk épp a helyi kontextusban aktív társadalmi élettel, társadalmi aktivitással leírható személyek körének vizsgálata volt.

Többszörös elemzések

A kérdőív fő kérdésblokkja az volt, amelyben különböző, a helyi közösséggel kapcsolatos probléma vonatkozásában kérdeztük válaszadóinkat. A feladatuk annak megállapítása volt, hogy az adott, felsorolt problémát mennyire tekintik számottevőnek a helyi kontextusban. A válaszadásra 0-10-ig terjedő, tehát 11 fokú skála állt rendelkezésükre. A társadalomkutatási munkákban viszonylag kevésbé használt skála alkalmazását az indokolta, hogy egy következő kérdésben azt is felmértük: az egyes problémák megoldására hány órát szánnának szabadidejükben egy héten, ha az adott problémák a válaszadó segítségével megoldhatók lennének. Ez esetben a minimumérték 0 óra, a maximumérték 10 óra volt. A két kérdésblokk (probléma mértéke; megoldásra szánt idő) közötti összehasonlíthatóság megteremtése érdekében volt tehát szükség a két kérdésblokk közös nevezőre hozatalára.

A közösségfejlesztés vonatkozásában értékelendő, lehetséges helyi társadalmi problémákat az 1) alacsony közbiztonság, az 2) elöregedő népesség (amely magában foglalja az alacsony születésszámot és a kifelé történő vándorlást is a fiatalok részéről), a 3) beköltözők nagy száma, a 4) kiköltözők nagy száma, a 5) közösség hiánya, a 6) gondozatlan környezet és végül a 7) rossz minőségű oktatás jelentette. Természetesen ennél sokkal több típusú probléma felsorolható lett volna a közösségek vonatkozásában, ám a kutatási fókuszunknak jobban megfelelő, társadalmi irányú kérdések feltételére szorítkoztunk annak érdekében, hogy a projektünk szempontjából minél kevesebb kérdés feltételével minél relevánsabb információkhoz jussunk.

Az eredmények elemzésével összességében megállapíthatjuk, hogy valamennyi felsorolt kérdést a közepesen súlyos problémák közé sorolták válaszadóink - legalábbis, ami az átlagértékeket illeti. Mindazonáltal ezek között a legégetőbb problémaként az

előregedő népességet és az elvándorlók magas arányát nevezték meg, amely összhangban van az általános politikai elképzelésekkel is a vidék problémáit tekintve - nem véletlen, hogy e problémák állnak a vonatkozó szakpolitikák homlokterében. Ezt követi összességében az alacsony közbiztonság és a közösség hiányának kategóriája, ami azt jelenti, hogy a közösségi élet megerősítése a legégetőbb demográfiai problémák (nevezetesen az elnéptelenedés) megoldását közvetlenül követő probléma: a közösségek fragmentációja, eltűnése és a növekvő bűnözés, a közbiztonság hiánya két olyan kategória, amely a társadalmi élet középpontjának eltűnését jelzik. Ezt követi a közszolgáltatások minőségének a megítélése: mind az oktatási problémák, mind pedig a köztisztasággal kapcsolatos problémák olyan tényezők, amelyek közszolgáltatáson alapulnak, ezek 4,9-es átlagértékekkel szerepelnek a rangsorban. Végül, a beköltözőkkel és a nemzeti-etnikai kisebbségekkel, így például a cigánysággal kapcsolatban a probléma mértékét jóval kisebbnek vélték válaszadóink, a rangsor végén ez a két kategória szerepel - fontos azonban megállapítani, hogy a társadalmi integrációval kapcsolatos problémákat ezek alapján szintén közepesen fontos, megoldásra váró problémának tartják a válaszadóink.

Az érdekesebb kérdés ezekkel kapcsolatban természetesen nem a sorrendiség - noha az is alkalmas nagyon is fontos és releváns következtetések levonására - hanem az, hogy mennyi időt tudnának szánni válaszadóink a felsorolt problémák megoldására - kérdés, hogy a problémák nagyságának megítélése, illetve a megoldásra szánt idő összefüggésben áll-e egymással, vagy sem. Amennyiben a problémát nagynak ítélik, de megoldására viszonylag kevés időt szánnak, úgy az adott kategória esetén azt mondhatjuk, viszonylag nagy a beletörődés, a reménytelenség mértéke. Fordított helyzetben ugyanakkor, ha a problémát kicsinek értékelik a válaszadók, ám a megoldására aránylag sok időt szánnának, akkor azt mondhatjuk: nagy a lelkesedés adott ügy kapcsán, és igazi közösségteremtő erőként szolgálhat, még akkor is, ha a probléma maga nem látszik teljes mértékben meghatározó probléma lenni.

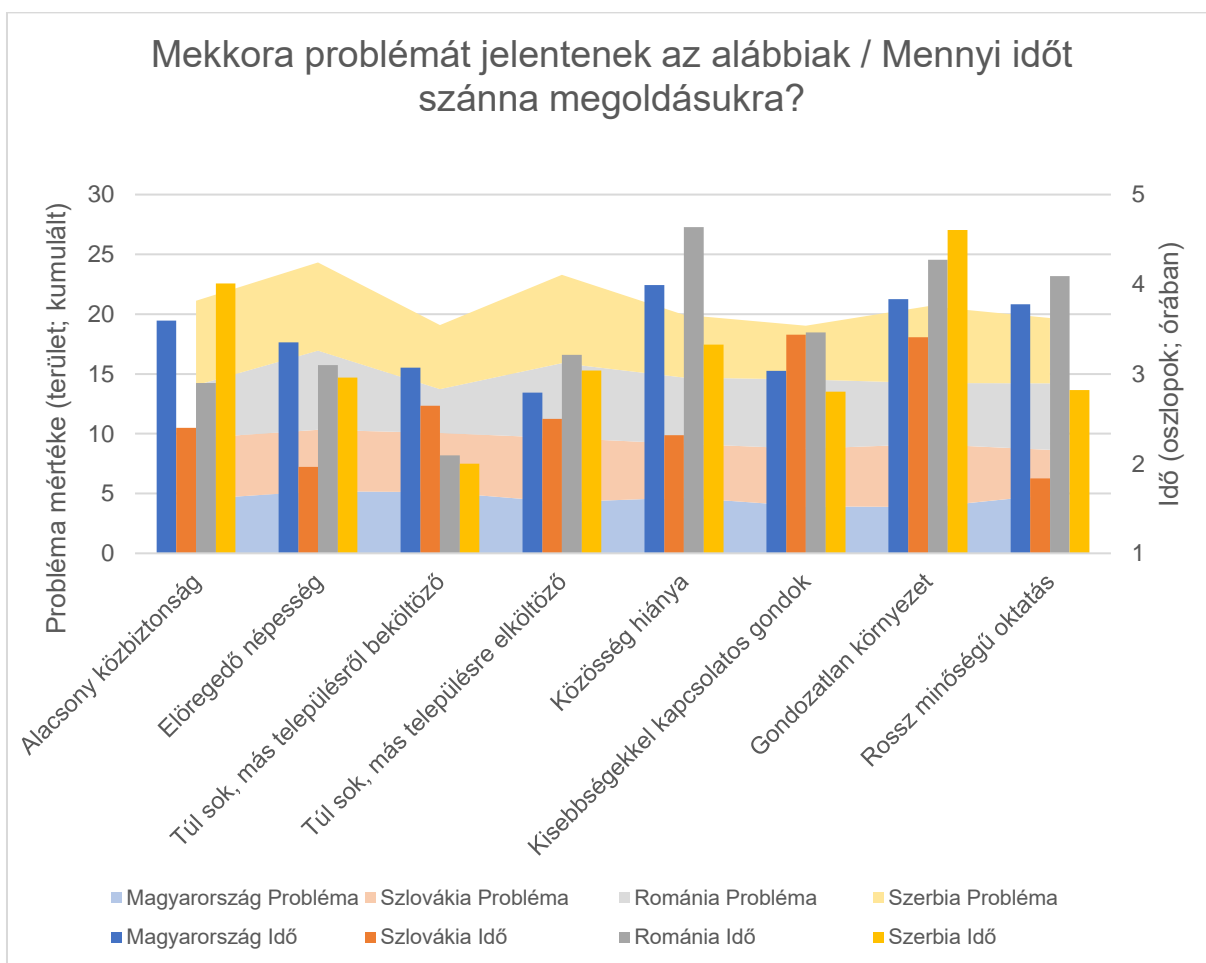
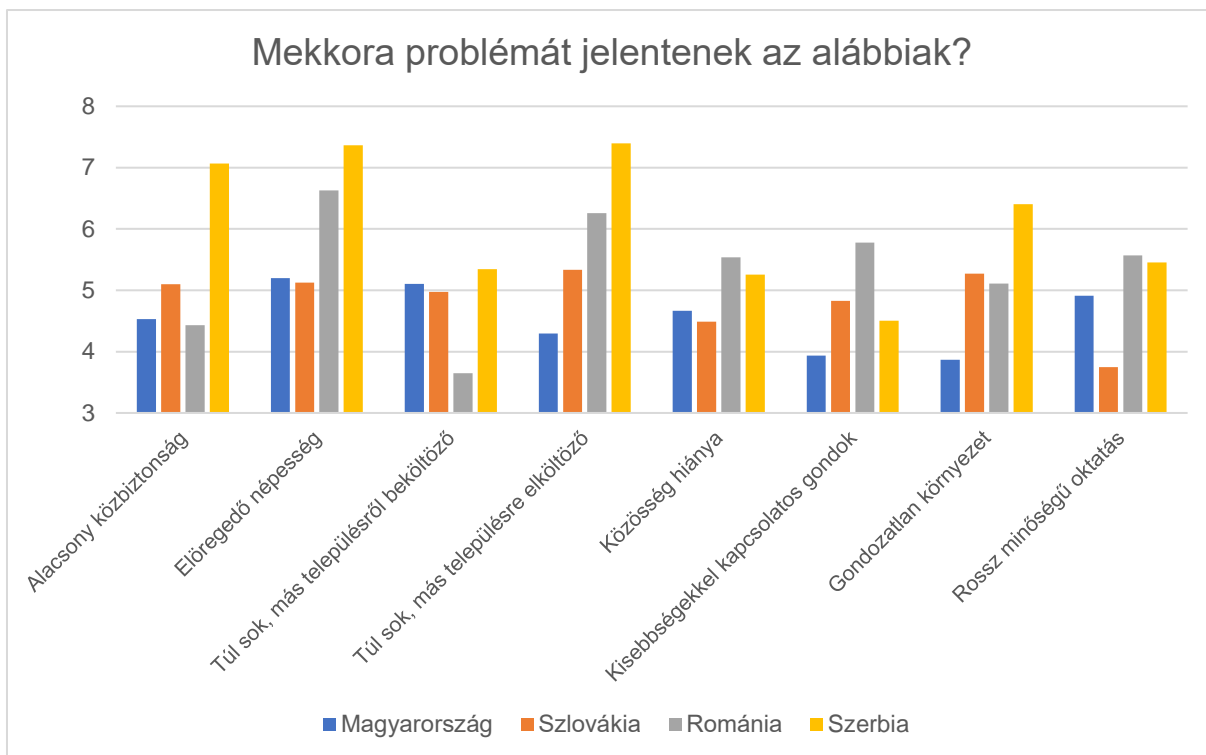
Az eredmények azt mutatják, hogy átlagosan napi 2-4 órát szánnának szabadidejükből a válaszadók hetente, amennyiben az adott probléma segítségükkel megoldható volna. Ez viszonylag nagy aktivitást jelez, hiszen negyed-fél munkanapról van szó, vagy másképp tekintve: havi egy hétvégényi munkát „ajánlottak föl” segítségként a válaszadók. Ez mutatja azt is, hogy elkötelezettek a helyi problémák megoldásai iránt, olyannyira, hogy szívesen szánnák rá legértékesebb kincseiket: időjüket és energiájukat. Azt is jelenti ez, hogy a helyi életben aktív civil, politikai és egyéb társadalmi szereplők a közösség érdekében, a valóban meggyőző közösségi célok érdekében aktivizálhatóak és eddig lekötetlen, erre szánható energiával rendelkeznek.

A legkisebb távolság a probléma nagysága és a megoldására szánható időt tekintve a gondozatlan környezet kapcsán mutatkozott. Maga a probléma a rangsorban középső, közepesen meghatározó helyzetet foglal el, ugyanakkor ennek megoldására szívesen szánnának havonta akár két napot (kétszer nyolc órát) is. Hasonlóan népszerű még a közösségfejlesztés, mint társadalmi cél: a közösség hiányának megoldására szintén viszonylag sok időt, 3 óra 20 percet szánnának válaszadóink egy héten a szabadidejük rovására. A legkevesebb időt ugyanakkor a nagy, társadalmi szintű változások megfordítására tudnák/szeretnék becsatornázni, így az előregedő népesség, illetve a kibeköltözéseken, vagyis a belföldi vándorlási tendenciákon való változtatásra, amelyek

közül kettőt épp a legsúlyosabb problémának jelöltek. A nagy különbség magyarázata talán az lehet, hogy ilyen nagy társadalmi tendenciák megváltoztatására nem tartják képesnek magukat válaszadóink, továbbá, nem jár látható, főleg nem azonnal látható eredményekkel, mint például a környezet fejlesztése, vagy a közösségszervező események, amelyekre idejükből többet tudnának és szeretnének szálni.

Ez a tény arra a következtetésre vezet, hogy a helyi problémák megoldására való, helyben szunnyadó energiák becsatornázására olyan tevékenységek kapcsán mutatkozik nagyobb civil lelkesedés, ami közvetlenebb és látványosabb hatással jár. A mi érdeklődési körünk szempontjából az a hangsúlyos következtetés vonható le mindezekből, hogy a helyi szintű, mikroszintű közösségfejlesztési tevékenységek a leginkább népszerű problémák közé tartozik olyan szempontból, hogy a potenciális helyi civil erők mozgósítására ezen a területen mutatkozik az egyik legnagyobb esély még úgy is, hogy a probléma maga csak másodlagos fontossággal bír a válaszadó helyi civil és politikai, egyéb társadalmi szereplők szemében, mert e probléma súlyosságát beárnyékolják a nagy strukturális demográfiai folyamatok által fémjelzett problémakörök.

Nemzetközi összehasonlításban vizsgálva a helyi problémák megítélésének, illetve az ezek megoldására szánt időnek a kérdését, nagy változékonyságot tapasztalhatunk. Először is, fontos megállapítani, hogy az eltérő országok lakói eltérőképp ítélték meg a felsorolt problémák mértékét, ez nagyon valószínű, hogy az országok közötti társadalmi-gazdasági eltéréseknek egyszerű folyománya. Románia és Szerbia mintánkba került válaszadói nem ritkán a 7-es pontszámot is meghaladták egy-egy probléma mértékének meghatározása kapcsán, ami - figyelembe véve a magyarországi 4-5 körüli átlagértékeket - jelentős különbségnek mondható. Szlovákia értékei ugyanakkor többnyire együtt mozognak a magyarral, bár a szlovákok a gondozatlan környezetet súlyosabb problémának tartják magyar társaikhoz képest, míg a magyarok az oktatás színvonalát értékelik sokkal alacsonyabbra, mint a szlovák válaszadók. Ugyancsak a szlovákok valamivel nagyobb problémának tartják a kisebbségekkel kapcsolatos gondokat és az elvándorlás mérékét is kicsivel ugyan, de aggasztóbbnak értékelték. Összességében, kisebbségekkel kapcsolatos gondjuk legkevésbé a magyar településeknek van a négy ország közül, míg a beköltözőkkel kapcsolatos problémák a legkevésbé a romániai válaszadók szerint jellemző. A szerbek ugyanakkor a közbiztonságot az egyik legsúlyosabb problémává léptették elő, míg ennél az értéknél a többi ország átlagértékei jócskán, majdnem 3 egész skálaponttal alacsonyabb értéken állnak.

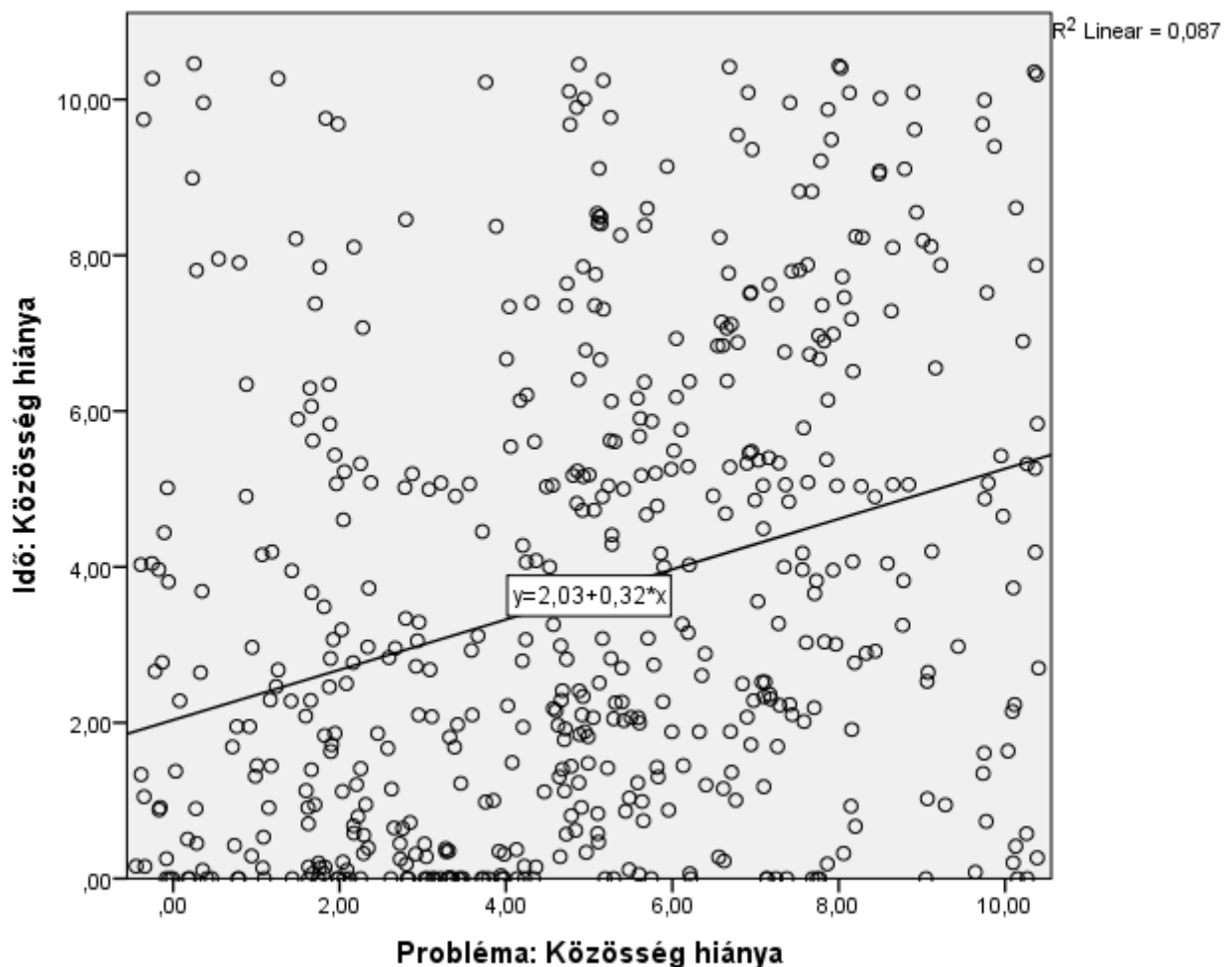

Összevetve ezeket az eredményeket a vizsgálatunk szempontjából érdekesebb, időráfordítással kapcsolatos kérdéssel, szintén érdekes eredményeket kapunk. Az ábrán egy két darab Y tengellyel rendelkező grafikont láthatunk, amelyen a baloldali tengelyen ábrázoltuk az előzőekben tárgyalt, a probléma mértékét mérő változót, mégpedig egy kumulált területgrafikkal. Noha ezek az eredmények az előző ábráról is leolvashatók, itt is feltüntettük, hogy látszódjon: ha összeadnánk a különböző országokból érkezett válaszadók eredményeit, összességében és külön-külön mekkorának értékelték a probléma nagyságát. Így, a ráfordítani szánt időt mérő változót (amelyet az oszlopok jeleznek problémátípusonként és országonként, és amelynek mértékét a jobboldali Y-tengelyről olvashatjuk le) ezzel, a probléma nagyságát mérő változóval kontrasztban is vizsgálhatjuk, utóbbi változónak előbbi mintegy „árnyékképének” tekinthető. Az eredményekkel kapcsolatban először is érdemes kiemelni, hogy, Magyarországon a legtöbb időt szintén a közösségfejlesztésre fordítanak a válaszadók, amely azt erősíti meg, hogy a mikroszintű közösségfejlesztésre becsatornázható humán-erőkapacitásokkal rendelkeznek a magyarországi települések. Magyarország vonatkozásában ezt a kategóriát nem sokkal lemaradva követi, szinte hármaskorában a gondozatlan környezeten, a magyarok által nagy problémának értékelt rossz minőségű oktatáson való, valamint az alacsony közbiztonságon való változtatásra szánt idő. A szlovákiai kitöltők ezekkel az eredményekkel nagy kontrasztban állnak, hiszen a legtöbb idejüket a kisebbségekkel kapcsolatos gondok megoldására fordítanak, míg a közösség hiánya az a problémakör náluk, amelyre az előregedés mellett a legkevesebb idejüket szánják, akárcsak a rossz közbiztonságon történő változtatásra. A magyarországiak mellett a romániai válaszadók is aktívabbnak bizonyultak az átlagnál. A romániai válaszadók a legtöbb szabadidejüket - havi több, mint két 8 órás napot - a közösség hiányán, a gondozatlan környezeten és a rossz minőségű oktatáson való változtatásra szánják, így tehát nagyon hasonló válaszokat találunk az esetükben, mint a magyarországiak esetén. A romániaiak mellett a szerbiaiak is lelkesnek mutatkoztak a helyi szintű problémákon való változtatás kapcsán, szintén láthatunk heti 4 óránál magasabb értékeket is egyes változóknál. Kiemelkedő esetükben a gondozatlan környezeten, az alacsony közbiztonságon, valamint a közösségek hiányán való változtatásra szánt idő.

A kérdésblokk kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy a kérdőívben kifejezetten kértük válaszadóinkat: a szabadidejük megosztásán a különböző problémák között ne fáradozzanak, hanem a kategóriákat, a felsorolt problémákat egymástól függetlenül kezeljék. Így tehát az eredményeknek hibás értelmezése volna, ha a szabadidőket összeadva megállapítanánk, összességében mennyi időt fordítanak a különböző problémák megoldására. Az eredmények helyes értelmezése az - ahogy azt a fentiekben értelmeztük is - hogy a több időráfordítással fémjelzett kategóriákat úgy tekintjük, mint népszerű, olyan kategóriák - helyi szintű problémák, amelyre potenciálisan jobban aktivizálható a helyi társadalmi életben valamilyen szempontból funkciót betöltő személyek köre. Ezek a kategóriák azt is kijelölik, melyek azok a helyi társadalmi problémák, amelyen való munkálkodás önmagában közösségteremtő funkcióval bírhat. Az csupán egy bónuszeredmény, hogy épp a közösségépítést tartották az egyik olyan problémának, amelyre a legtöbb idejüket szánják. Így tehát összességében azt mondhatjuk, hogy a projekt szempontjából eredményeink duplán is biztatóak: nem csupán azt határoztuk meg, hogy milyen téma kapcsán a jár a legvalószínűbb módon nagy hatékonysággal

a helyi mikroszintű közösségfejlesztés, hanem azt is észrevehettük, hogy a megkérdezettek egyetértenek velünk annak kapcsán, hogy a helyi közösségfejlesztő tevékenységekre nagy szükség mutatkozik. A kutatás ezen örömteli fejlemények ráadásul minden ország vonatkozásában érvényes: a közösség hiányára, a dezintegrációnak a megváltoztatására szánt idő alapján csak a szlovákiai válaszadók maradtak le a többiekhez képest.

Az előzőekben megállapítottuk tehát, hogy melyek azok a felsorolt helyi szintű társadalmi-gazdasági problémák, amelyeket a különböző nemzetiségű válaszadók a helyi viszonyok között a legsúlyosabbnak és legkevésbé súlyosnak tartanak, illetve, hogy szabadidejükből mekkora részt szentelnének ezek megoldására, amennyiben segítségük érdemi javulást hozhatna az adott vonatkozásban. A probléma nagysága és a ráfordítandó idő közötti távolságot úgy értelmeztük, mint a relatív lelkesedés, motiváltság mértékét: amennyiben a távolság a probléma javára magas volt, relatív motivátlanságnak, illetve relatív reménytelenségnek értékeltük a problémán való egyéni javítás lehetőségére vonatkozóan; amennyiben a rászáni „felajánlott” idő azonban magasabb lévén kisebb távolságra állt a megoldani kívánt probléma előzetes értékelés szerinti mértékére, úgy a lelkesedést, motiváltságot relatív értelemben magasabbnak tekinthetjük. Annak vizsgálatára azonban eddig nem vállalkoztunk, hogy megállapítsuk az összefüggést egyéni szinten a probléma nagyságának értékelése és a ráfordítandó idő közötti közvetlen kapcsolatáról. Erre azonban azért van szükség, mert választ adhat arra: vajon egyéni szinten számít-e a probléma vélt mértéke önmagában az iránta való elkötelezettség mértékeként, vagy másként fogalmazva: felismerve a társadalmi problémákat, a válaszadók érzik-e saját, a probléma vélt nagyságához mérten arányos mértékű energiabefektetésük szükségességét. Erre választ egy korrelációanalízis nyújthat, amelynek során a probléma mértékét és a ráfordítandó idő mennyiségét egyéni szinten vizsgálva állapítjuk meg változó párokként a két érték együttjárását. A közösség hiányára vonatkozó kérdéspár esetén, ha a két változó együttjárását vizsgáljuk (azt tekintve, hogy az egyes válaszadók a két skálakérdésre adott válaszuk által kijelölt kétdimenziós térben hogyan helyezkednek el), azt láthatjuk, hogy ugyan a válaszadások mindenféle kombinációban előfordulnak, viszont mégis, általában minél magasabbra értékelték a válaszadók a közösség hiányára vonatkozó problémát, annál több időt fordítanak a megoldására. Ezt mutatja az a lineáris regressziós egyenes, amit a válaszadók válaszaira helyezhetünk. Természetesen az egyenes távolról sem illeszkedik pontosan az egyes adatokra, de a lineáris görbe meredeksége erős összefüggést feltételez. Ugyanez az összefüggés fordítható le korrelációs adatokra is a vizsgált változók vonatkozásában.

A korrelációs összefüggések egyik fő magyarázata lehet, hogy a válaszadók, felismerve egy-egy probléma súlyosságát, a megoldására fordítandó idejüket is úgy határozzák meg, hogy összefüggésben legyen a probléma vélt mértékével. Természetesen az összefüggés nem determinisztikus, hiszen a ráfordítható időt számos más tényező is meghatározza, így például a településen eltöltött idő, egyáltalán a válaszadók szabadideje, ugyanakkor a korábban már tárgyalt olyan faktorok is, mint az, hogy a válaszadó szerint mennyire lehet látványos és gyors eredményeket elérni az adott probléma kapcsán. A korrelációk vizsgálata során azt tapasztaljuk, hogy valamennyi kérdésben erősen szignifikáns és pozitív kapcsolat mutatkozik a problémaméret értékelése és közöttük, hogy a válaszadók mennyi időt szánnának vagy ajánlanak föl a probléma megoldására szabadidejükből: minél magasabb az egyik érték, annál magasabb a másik. A korrelációanalízis eredményei 0 és 1 közötti értékeket vehetnek fel: amennyiben a két változó között egyáltalán nincs összefüggés, 0, amennyiben az összefüggés determinisztikus (amely társadalomkutatásokban, mondhatni, soha nem fordul elő - még olyan egyértelműnek látszó összefüggés, mint a születési dátum és az életkor kapcsolatában sem, amiatt, hogy egy adott évben születettek adott adatfelvétel során kétféle életkorúak is lehetnek annak függvényében, hogy melyik hónapban születtek), úgy 1-es értéket kapunk. A 0,3 fölötti értékeket már közepesen erős kapcsolatnak szokták értékelni a társadalomkutatók. Az adatokat vizsgálva azt mondhatjuk, hogy szinte az összes összefüggés - amellett, hogy erősen szignifikáns pozitív

kapcsolatokat véltünk felfedezni, ráadásul megfelelő erősségű is. A legerősebb összefüggést a kisebbségekkel kapcsolatos gondok kapcsán látjuk, ebben látszik a probléma megítélésének legnagyobb hatása: aki ezt a problémát nem tarja nagynak, kevés időt, aki nagynak tartja, sokkal valószínűbb, hogy sok időt szánna megoldására, mint más kérdések esetén. Hasonlóan erős az összefüggés az oktatás minősége, a beköltözők integrációja, az alacsony közbiztonság és a gondozatlan környezet, mint problémakörök vonatkozásában. A strukturális társadalmi-gazdasági változások témaköreit illetően a fenti elemzések kapcsán már feltételezhetjük, hogy a szignifikáns pozitív összefüggések kevésbé lesznek erősek: s valóban, bár jól látszó összefüggéseket találunk itt is, a két változó közötti kapcsolat erőssége kevésbé magas, mint az előbbi változók mentén. Ahogy láthattuk, a közösség hiánya, mint változó ilyen szempontból a középmezőben helyezkedik el.

	Probléma × Idő korrelációs együtthatók
Alacsony közbiztonság	,307**
Elöregedő népesség	,211**
Túl sok, más településről beköltöző	,357**
Túl sok, más településre elköltöző	,272**
Közösség hiánya	,294**
Kisebbségekkel kapcsolatos gondok	,386**
Gondozatlan környezet	,315**
Rossz minőségű oktatás	,377**

A korrelációs együtthatók mellett a közösség hiányára vonatkozó probléma- és időkérdés összefüggését ábrázoló regressziós egyenletről ráadásul az is leolvasható, hogy miként határozza meg a problémamagyság megítélése az időkérdésre adott válasz értékét. A regressziós egyenlet képlete ugyanis $Y=2,03+0,31 \times X$. Ennek első tanulsága, hogy - lévén a két skálát közös nevezőre hoztuk, amennyiben mind a problémamagyságot, mind a ráfordítható időmennyiséget ugyanazzal, a 0-10-ig tartó 11 fokú skálával mértük - átlagosan minden problémára 2,03-mal kevesebb órát fordítanak, mint amekkora problémának tartják. Ugyanakkor az is látható, hogy amennyiben a probléma-skálán eggyel elmozdulunk pozitív irányban, az 0,31-es pozitív elmozdulás követi az idő-skálán. Vagyis ha a válaszadók az adott problémát eggyel nagyobb értékűnek, átlagosan heti 20 perccel többet fordítanak megoldására szabadidejükből.

Végül, az utolsó kérdés kapcsán azt vizsgáljuk: a civil szervezeti, illetve a politikai döntéshozó testületi tagság mennyiben befolyásolja a válaszadók helyi, regionális, nemzeti és európai identitását, különös tekintettel a helyi élet iránt érzett elköteleződésre. A vizsgálathoz a civil szervezeti, illetve másik elemzésben a politikai testületi tagsággal rendelkezőknek a különböző, skálával mért identitáskérdésekre adott válaszaik átlagértékeit hasonlítjuk össze a szervezeti/testületi tagsággal nem rendelkezők átlagértékeivel. Ehhez úgynevezett ANOVA-vizsgálatot végeztünk, amely megadja, hogy a két-

két csoport átlagértékei szignifikánsan különböznek-e egymástól. Az identitáskérdések során az európai társadalostatisztikai kutatásokban használt, bevált kérdéseket használtuk, amely során a válaszadóknak 4-fokú skálán kellett jelölniük, mennyire igaz, hogy 1) világpolgárként 2) a helyi közösség tagjának 3) nemzetük tagjának 4) európaiként vagy 5) független, autonóm személyiségként tekintenek magukra. A civil szervezeti tagsággal összefüggésben vizsgálva ezeket az identitás-elemeket, azt látjuk, hogy a civil szervezeti tagság nem befolyásolja a válaszadók nemzeti identitását, illetve azt, hogy világpolgárként vagy a független, autonóm egyénként tekintenek-e magukra. Ez azt jelenti, hogy statisztikai értelemben pont úgy viselkednek, mint akik nem tagjai civil szervezeteknek. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy szignifikánsan eltérnek a civilek és nem civilek abban, hogy előbbiek azonosulása a helyi közösséggel, és Európával is szignifikánsan magasabb, az elkötelezettségük tehát magasabb lehet a helyi és európai ügyekkel kapcsolatban, így vizsgált kérdésünkben is. Másik fontos vizsgálati csoportunkat a helyi politikai ügyeket koordinálók, vagyis a tág értelemben vett helyi politikusok jelentik. Velük kapcsolatban elmondható - bár a csoport mérete kisebb, mint a civileké - hasonlóan viselkednek a helyi és európai identitás vonatkozásában, mint akik nem tagjai politikai testületnek. Hasonlóan viselkednek annak vonatkozásában, hogy mennyire tartják magukat világpolgárnak. Ugyanakkor - és ez fontos megállapítás e csoporttal kapcsolatban - szignifikánsan különböznek nemzeti identitás kapcsán és abban, hogy mennyiben tartják magukat független, autonóm egyénnek. Az összefüggés negatív: azok, akik politikai döntéshozó testület tagjai, kevésbé erős nemzeti identitással írhatóak le, és azzal, hogy kevésbé tartják magukat függetlennek és autonómnak. Ez egyfelől meglepő és kevés öröme okot adó megállapítás, ugyanakkor felmutatja a különböző célcsoportok közötti különbséget és a motiváció különböző lehetséges megoldásait a két csoport esetén: a helyi politikai életben részt vevők ugyanolyan mértékben (ha nem jobban, hiszen az átlagértékük magasabb, ha nem szignifikánsan is) elkötelezettek a helyi közösség iránt, mint más válaszadók, így ők valóban rendkívül fontos szereplői lehetnek a helyi mikroszintű közösségfejlesztési projekteknek, és sokkal inkább elkötelezettek a helyi, mint a nagyobb közösségi, nemzeti kérdésekben, amit mutat az, hogy akár a helyi civilek, a helyi politikusok is a helyi közösséghez való kötődésüket értékelték átlagosan a legmagasabbra.

Tagja-e civil szervezetnek?		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Minimum	Maximum
Világpolgárként tekintek magamra	nem	298	2,6577	1,01020	,05852	1,00	4,00
	igen	222	2,6982	,98583	,06616	1,00	4,00
	Total	520	2,6750	,99911	,04381	1,00	4,00
A helyi közösség tagjaként tekintek magamra	nem	298	3,0302	,86986	,05039	1,00	4,00
	igen	221	3,3575	,81676	,05494	1,00	4,00
	Total	519	3,1696	,86220	,03785	1,00	4,00
Nemzetem tagjaként tekintek magamra	nem	298	3,2215	,86725	,05024	1,00	4,00
	igen	222	3,3018	,84226	,05653	1,00	4,00
	Total	520	3,2558	,85678	,03757	1,00	4,00
Európaiként tekintek magamra	nem	296	3,0304	,94371	,05485	1,00	4,00
	igen	223	3,2242	,77920	,05218	1,00	4,00
	Total	519	3,1137	,88126	,03868	1,00	4,00
Független, autonóm egyénként tekintek magamra	nem	298	3,0604	,95859	,05553	1,00	4,00
	igen	222	3,0495	,92832	,06231	1,00	4,00
	Total	520	3,0558	,94490	,04144	1,00	4,00

Tagja-e politikai döntéshozó testületnek?		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Minimum	Maximum
Világpolgárként tekintek magamra	nem	447	2,6510	,99049	,04685	1,00	4,00
	igen	73	2,8219	1,04539	,12235	1,00	4,00
	Total	520	2,6750	,99911	,04381	1,00	4,00
A helyi közösség tagjaként tekintek magamra	nem	448	3,1473	,85173	,04024	1,00	4,00
	igen	71	3,3099	,91950	,10912	1,00	4,00
	Total	519	3,1696	,86220	,03785	1,00	4,00
Nemzetem tagjaként tekintek magamra	nem	447	3,2819	,83166	,03934	1,00	4,00
	igen	73	3,0959	,98833	,11567	1,00	4,00
	Total	520	3,2558	,85678	,03757	1,00	4,00
Európaiként tekintek magamra	nem	446	3,1121	,88989	,04214	1,00	4,00
	igen	73	3,1233	,83242	,09743	1,00	4,00
	Total	519	3,1137	,88126	,03868	1,00	4,00
Független, autonóm egyénként tekintek magamra	nem	447	3,0872	,94180	,04455	1,00	4,00
	igen	73	2,8630	,94744	,11089	1,00	4,00
	Total	520	3,0558	,94490	,04144	1,00	4,00

Interjú adatfelvétel

Az interjú adatfelvétel értelmét két tényező adta: egyrészt, a szakértői interjúkészítések lehetőséget adtak a kérdőív összeállítására, annak egyes elemei meghatározására. A kérdezést követően, illetve részben a kérdőíves adatfelvétellel párhuzamosan készített mélyinterjúk pedig az összefüggések mélyebb feltárására adtak lehetőségeket. Az interjúkészítést követően a főbb tanulságokat vázlatosan foglaltuk össze. A legfőbb, ebből az eljárásból származó és a kutatásunk szempontjából releváns eredményeket az alábbiak szerint strukturálhatjuk:

1) A helyi mikroszintű közösségek gazdasági alapokon működnek jól: Interjúalanyaink olyan személyek voltak, akik maguk is aktív részesei a helyi szintű mikroközösségek formálásának - formálódásának. Általános és közös megállapításuk az volt, hogy erős gazdasági alap nélkül (ilyen például a társasházi lakóközösség, helyi érdekképviseleti formáció, stb.) ezek a szerveződések csak tagjaik egymás iránti elköteleződéséből fakadhat, amely azt jelenti, hogy a tagok cserélődésével a közösségek meggyengülnek, hiszen a személyes kapcsolatok eltűnnek a rendszerből. Ezért a gazdasági alapokra helyezés mindenképpen fontos, ha nem is elsősorú és legelőször megoldandó kérdés a mikroszintű közösségformálás során.

2) Nincs jó helyi gazdaság jó helyi társadalom nélkül: A fenti megállapítás inverze is működik: a helyi gazdaság, legyen szó akár egy városi kerületrész, vagy egy-egy kisebb település gazdaságáról, nem működik erős és jól működő helyi társadalom nélkül, hiszen enélkül a kapcsolaterősség nélkül a gazdasági tevékenységek kiszerveződnek a helyi viszonyokból és kiszolgáltatásra kerülnek erősebb gazdasági szereplőknek. A helyi szintű gazdaság soha nem tud a globális aktorok nyomába érni, az erős helyi társadalom azonban letéteményese a helyi gazdaság prosperálásának.

3) E közösségek közvetlenül hozzájárulnak a tagok jóllétéhez: A jól működő közösségek tagjai bizonyítottan magasabb elégedettséget éreznek az életminőségükkel kapcsolatban, ezt a szakértői interjúk és mélyinterjúk során is világossá tették az interjúalanyok. A közösségek tagjai fontosabbnak és hatásosabbnak érzik magukat életük és a közélet irányításában is, úgy érzik, nagyobb mértékben képesek pozitív változásokat hozni mind a maguk, mind a közösségi életben. A közösségi fragmentáció és a magas mértékű individualizáció mérséklése ebből a pszichés szempontból is fontos tehát.

4) A mikroszintű közösségfejlesztés nem csupán cél, hanem eszköz is: A közösségfejlesztés tehát egyfelől fontos célja lehet a kapcsolódó szakpolitikáknak több aspektusból is. Azonban nem csupán végcélként, hanem főleg adekvát eszközként érdemes a közösségfejlesztésre és a mikroszintű helyi közösségekre tekinteni: a helyi szintű gazdasági-társadalmi-infrastrukturális-kulturális és más problémák megoldására a leghatékonyabb eszköz egy jól működő helyi közösség, akik a rendelkezésre álló erőforrásaikat a leggyorsabban és leghatékonyabban tudják a cél érdekében mozgósítani. Így a helyi gazdaság, társadalom és kultúra erős helyi szövődései jöhetnek létre.

5) A közösségfejlesztés során a helyi identitás fontos alkotóelem: Az egyéni gazdasági előnyökre és érdekekre építeni a helyi közösségek fejlesztését az egyik legelőremutatóbb módszer, azonban hasonlóan fontos lehet a helyi identitás egyes alkotóelemeinek

kiaknázása és mozgósítása a mikroközösségek fenntartásához. Ez jelentős integrációs erőt is biztosít az újonnan csatlakozó közösségtagnak számára. Ezek az identitásalkotóelemek nagyon sokfélék lehetnek a helyi táj, környezet, gazdaság, hagyományok, helyi termékek és számos más elem kombinációjaként elképzelhetők.

6) Városi környezetben az új tagok hatékony integrációja még fontosabb: A kistelepülések és a nagyvárosok közösségei mára már hasonlóképp nyitottak, a városi környezetet ugyanakkor a szám szerinti nagyobb fluktuáció hatja át. Ezért számít rendkívül fontosnak különösen nagyobb települések esetén, hogy az újonnan érkezők közösségbe lépését, bevonását, integrációját minél hamarabb és hatékonyan megkezdje egy jól működő helyi közösség. Ez történhet aktívan működő online közösségek, közös rendezvények, vagy közös gazdasági vállalkozásokba való azonnali, adott esetben akár jogi bevonással is.

7) A helyi mikroszintű közösségek létrejöttének külső facilitálása is előremutató: Amellett, hogy a helyi közösségek sok esetben spontán, gazdasági vagy politikai érdekalapon jönnek létre, interjúalanyaink számos olyan falusi és városi közösségfejlesztő jógyakorlatokról számoltak be, amely során bebizonyosodott, hogy a közösségformálódás külső szakértői hatással indult meg, de a közösségek a szakértői behatást követően is fennmaradtak. Ezek támogatása tehát szintén előremutató lehet a tapasztalatok alapján.

8) A facilitálásban a szubszidiaritás fontos akár gazdasági, akár politikai eszközöket értve ez alatt: Fontos, hogy a helyi közösségek megtalálják azokat a fórumokat, legyen szó akár gazdasági, akár jogi-politikai fórumról, ahol az érdemi ráhatásuk a közösségi ügyekre biztosított. Mivel ebben az országos politika, de sokszor a helyi politika, illetve a gazdaság szereplői is ellenérdekeltek, erős lobbitevékenység kialakítása szükséges. Ez sok esetben tényleges példák alapján a feltételezethez képest is gyorsabban és könnyebben elérhető volt. Sok esetben elvárt a döntéshozók részéről, hogy az emberek a helyi szervezeteket „magukénak érezzék”, amely azonban nem elképzelhető anélkül, hogy ezek az elemek ténylegesen, legalábbis részben az „övék” lennének, vagyis alakításukba érdemben beleszólhassanak. Ez a felismerés a politikai döntéshozás felől is sok esetben megtörténik, hiszen konkrét politikai haszonszerzéssel is jár a részükről, amennyiben sikerül ezeket a folyamatokat a megfelelő módon kezelni.

Mentális térképezés

A kutatási témában - főként közös rendezvények, workshopok során - mentális térképeket készítettünk a megjelenő személyekkel. Ennek értelmét az az elgondolás adta, hogy, minthogy „mikroszintű helyi társadalomról” beszélünk, tudnunk kell, hogy megkérdezetteink mit gondolnak a „hely” fogalmáról - lévén a fogalom földrajzilag korlátozott területre vonatkozik. A kutatás eredményeit az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- A tájékozódási pontokat intézmények és közösségi terek alkotják: Amikor arra kértük válaszadóinkat, rajzolják le lakóhelyük környékét, a legtöbb esetben utcákban és egy-két fontosabb tájékozódási pontban gondolkodtak. Feltűnő azonban, hogy a fő tájékozódási pontok minden esetben előtérbe kerültek az utcaszerkezethez képest. E tájékozódási pontok többnyire közintézmények (iskola, hivatal, bolt, templom), és jelen kutatás szempontjából még fontosabb: közterek és parkok. Látható, hogy a közösségi terek a helyi környezetben meghatározó pontként, agóra-szerűen működnek, még akkor is, ha a konkrét fizikai tér nem feltétlenül működik hatékony közösségi térként (pl. alulparkosított terek, parkolók, stb.). Ez a felfedezés azért releváns, mert azt mutatja, hogy ezek a terek és parkok a helyi mikroszintű közösségszervezés során kitüntetett szerephez juthatnak, hiszen olyan viszonyítási pontként működnek, amelyek centrális helyeket foglalnak el a megkérdezettek mentális térképein.
- A közterekhez pozitív érzések társulnak: Válaszadóinkat biztattuk rá, egy-két ikonszerű ábrával jelezzék is, melyik helyen milyen tevékenységek folytathatók - jelezzék a térképeken, milyen tér milyen funkcióval rendelkezik. Azt figyeltük meg, hogy míg a közintézményekhez, utcához élettelen tárgyak, addig a közterekhez, parkokhoz általában embereket, jórészt mosolygó, szórakozó embereket, mozgó emberikonokat vagy mosolygó fejeket rajzolnak. A közintézményekhez jóval inkább az intézménytípushoz általában rendelt, szinte KRESZ-tábla szerű rajzokat, élettelen tárgyakat rajzoltak válaszadóink (pl. bolthoz bevásárlókosarat, utcára autókat, buszokat, vagy épp gyógyszertárra keresztet, iskolára könyvet). Ez azt mutatja, hogy a társadalmi életet a közterek és parkok, játszóterek alkotják válaszadóink szemében, ezért megerősítést nyert az az előzetes és valamennyire talán közhelyes feltételezés, hogy a közösségépítés társadalmi tevékenységei ezek köré az agórák köré szerveződhetnek.
- A környék fogalma és mérete településspecifikus: A környék alatt - várakozásainkkal ellentétben - kistelepülésen nem csak az utcát vagy a települést, hanem sok esetben a környező településeket is felrajzolták. Ezzel ellentétben a városi környezetben végzett felmérés földrajzi értelemben kisebb területeket eredményezett. Ez az eredmény arra a felismerésre vezet, hogy városi környezetben a közösségek is kisebb területen értelmezhetők a helyi lakók szemében, amivel párhuzamosan ugyanakkor a vidéki területeken egy-egy a „helyi” közösségek határvonalai potenciálisan még a településhatárokon is átnyúlhatnak. Tekintve, hogy az erősen földrajzi fókuszú mentális térképezés, arra vonatkozóan nincs információk, hogy vajon a társadalmi-közösségi méretek mennyire számíthatnak egy-egy helyi földrajzi tér behatárolásakor. Evidens ugyanis, hogy a népsűrűség-különbségek miatt egy adott földrajzi tér egészen más társadalmi

méreteket jelent kisebb, mint nagyobb településeken. Ez alapján az is elképzelhető, hogy amikor egy válaszadó körülhatárolja a „környéket” jelképező földrajzi területet, valójában társadalmi, és nem földrajzi méreteken gondolkodik, vagyis egy adott, válaszadó által behatárolt terület egység többé-kevésbé mindig azonos társadalmi méreteket jelent. A mentális térképeken ez nehezen behatárolható, a módszer alapján kevésbé egyszerű ennek behatárolása, azonban további, ideális esetben a projektmegvalósítás során végrehajtott kutatás alapja lehet egy olyan felmérés, amelyben fix térképeken kell a válaszadónak körbehatárolni, mely területre gondol, ha a „helyi” vagy „környék” fogalmait hallja. Egy valós földrajzi térképen alapuló felmérés során ugyanis közelítőleg meghatározható, hogy mekkora népesség esik a különböző településtípusokon behatárolt földrajzi térre.

Összefoglalás és további tevékenységek

A kutatás során kevert módszertant alkalmazunk, ám a kutatás gerincét egy 500 fős nemzetközi mintán lekérdezett survey típusú adatfelvétel jelentette, amelyet a többi, kvalitatív kutatási elemek (szakértői- és mélyinterjúzás, mentális térképezés, a kérdőívvezés kiegészítése rugalmas elemekkel) kiegészítettek annak érdekében, hogy jobban interpretálható, érvényesebb adatokat kapjunk. A kutatási blokk értelme és célja az volt, hogy képet kapjunk a magyarországi, szlovákiai, romániai és szerbiai települések helyi problémáiról illetve az ezek érdekében, ezek megoldásának céljára mozgósítható helyi humánerő humánkapacitásairól, érdeklődéséről és motivációjáról a helyi problémák megoldásában. A felmérést egy részletes szakirodalmi megalapozás előzte meg, amely során felmértük a mikroszintű helyi közösségfejlesztési megoldásokkal foglalkozó szakirodalom fontosabb megállapításait, eredményeit annak érdekében, hogy kérdőíves és kvalitatív kutatásainkat a nem feltérképezett kérdések vizsgálatára összpontosíthassuk és együttesen megalapozza a projekt sikerességét. A projekt témája, amelynek megalapozására tehát a kutatás vonatkozott, a mikroszintű helyi közösségek kialakításának lehetőségeire vonatkozik.

A kutatásunk szekunder elemző részében megállapításra került, hogy a közösségek fontos szerepet töltenek be a posztmodern kultúrában, gazdaságban és társadalomban, kifejezetten olyan hívószóvá vált a közösséghez tartozás fontossága, a közösségi identitás, amely megjelenik a gazdasági és társadalmi élet számtalan aspektusában. Ez annyiban új jelenség, hogy a korábbi, 1970 előtti évtizedekben nem ezek voltak a hangsúlyos értékek. Amellett azonban, hogy a közösségiség az egyének számára fontos értékévé vált, azt is felfedezték, hogy a lokális közösségek megerősítésével konkrét gazdasági előnyökhöz járulnak hozzá: a gazdasági földcsuszamlásszerű átalakulása olyan gazdasági helyzetet hozott létre, amely a közösségiségi megközelítéseknek rendkívüli módon kedvez. Ezzel párhuzamosan a globális gazdaság keretei belül a helyi közösségek megerősítése, a helyi gazdaság és a szubszidiaritás támogatása a globális gazdaság ellensúlyozására alkalmas erővé nőtte ki magát; olyan erővé, amely a globális gazdasági keretekben egyszerre alkalmas a helyi társadalom felzárkóztatására és úgy a helyi, mint a nemzetgazdaság helyzetbe hozására.

A projektmegvalósításhoz készített primer kutatás kvantitatív és ezt kiegészítő kvalitatív kutatási szakaszokból állt, célja annak feltérképezése volt, hogy hazai környezetben milyen lehetőségei vannak a mikroszintű helyi közösségek támogatásának, milyen kérdéskörök kapcsán és milyen módszerekkel maximalizálható a közösségfejlesztési tevékenységek sikeressége, továbbá, hogy milyen önkéntes, civilkapacitások állnak rendelkezésre a közösségfejlesztési tevékenységek végrehajtására a magyarországi, szlovákiai, romániai és szerbiai településeken. Kutatásunk eredményeképp azt is megtudhatjuk, hogy mennyiben általánosíthatók ezek a problémák, vagyis milyen esélyekkel teremthető meg határon átnyúló együttműködés és közösségfejlesztés a különböző témakörök mentén. A primer kvantitatív, survey típusú adatfelvétel során összesen több mint 500, a négy országból származó, a helyi települési kontextusokban valamilyen fontos társadalmi funkciót betöltő aktív személy került lekérdezésre, többségében a helyi politikai vagy civil életben kiemelkedő szereppel bíró válaszadók. A magyarországi mintanagyság nagyságrendileg 200, a többi három ország esetén 100-

100 fős volt. Kutatásunk eredményeként megállapításra került, hogy a legnagyobb helyi problémának általában a munkaerő-piaci helyzetet (munkanélküliség, munkahelyhiány), valamint a demográfiai változásokat (előregedés, elvándorlás) tartják a válaszadók. A legnagyobb potenciális civil aktivitás mégsem e témák, hanem a sokkal kézzelfoghatóbb témák kapcsán, nevezetesen a közösségi élettel és a településképpel kapcsolatban várhatók. Előbbi alatt a közösség hiányát, a közösségi események és a helyi összefogás hiányát, utóbbi alatt pedig a gondozatlan épített és természetes környezetet érthetjük. Ezek azok a témák, amelyek bár nem számítanak a legmeghatározóbb problémáknak, csak közepesen fontosaknak, mégis alapját képezhetik a közösségfejlesztő munkáknak bármelyik vizsgált országban. Az külön öröme okot adó tényező, hogy az egyik legnagyobb volumenű potenciális civil aktivitás (akár civil szervezet-tagok, akár helyi politikusok vagy más szereplők részéről) épp a közösségfejlesztéssel kapcsolatban feltételezhető, amely így nem csak eszköz, hanem cél is lehet egyben számos közösségben.

A fenti megállapításokat kiegészítendő, kvalitatív kutatásokat is végeztünk, szakértői és mélyinterjúkkal, a kérdőív rugalmasításával, valamint mentális térképezésekkel. Az így kapott eredmények lehetőséget adnak arra, hogy mélyebben értsük meg a survey adatfelvétel során kapott eredményeket. A kvalitatív kutatás eredményeinek felhasználásával megállapítottuk, hogy a gazdasági alapokra helyezés, a várható gazdasági megtérülés vagy az egyéni érdekek becsatornázása minden tartós és hatékony közösségfejlesztési gyakorlat elengedhetetlen eleme, ugyanakkor a helyi identitásképzés és az újonnan érkezők gyors integrációja különösen a magasabb fluktuációval jellemezhető városi közösségekben fontos szempont. Megállapítottuk azt is, hogy kisebb településeken a „helyi” kontextus általában nagyobb földrajzi területet jelent, mint a nagyobb városok esetén, ugyanakkor a „lokálisként” értelmezett helyi tér közel ugyanakora számú népességet tartalmazhat valamennyi esetben.

A nemzetközi összehasonlításban végzett kutatás a nemzetközi különbségek feltárására is alkalmasnak mutatkozott. A fő elemekben ugyan nem láthattunk lényegi különbséget (válaszadók aktivitása, megnevezett problémák, közösségfejlesztési potenciál), ugyanakkor az apróbb eltérésekre egy hatékony fejlesztési tervnek figyelemmel kell lennie. Megállapítottuk, hogy a problémamagnaságok megítélése országonként változik, a felsorolt helyi gondok általánosságban nagyobbak tűnnek Románia és Szerbia esetén, mint Magyarországon és Szlovákiában, ugyanakkor a megoldásukra fordítani „felajánlott” szabadidő a megkérdezettek körében hasonló minden országban, így a humánerő-potenciál minden ország esetében rendelkezésre áll.

A jelenlegi kutatás egy politikai ajánláscsomag kialakításához járul hozzá. A kutatás továbbfejlesztése egyes közösségfejlesztési gyakorlatok vizsgálatának, ezek alapján pedig konkrét javaslatok megfogalmazásának lesz az alapja. A későbbi munkák során, a korábbi és akár más területeken sikeresen használt mikroszintű közösségfejlesztési gyakorlatok tanulmányozásakor ezekre az eredményekre reflektálva van lehetőség konkrét fejlesztési lehetőségeket, ajánlatokat megfogalmazni. Jelen kutatás ahhoz is hozzájárul továbbá, hogy eredményeit felhasználva a négy vizsgált ország helyi döntéshozói saját közösségeikre szabott politikai döntéseket hozzanak, olyan intézkedéseket, amelyek mögött magas szintű helyi társadalmi támogatottság áll.